

FRØÐI

2 / 2014

19. ÁRG.

KR. 40,-

Vangamynd: Dorete Bloch

Hevur granskað alt annað enn fisk

- + Vilja loysa gátuna um Parkinson
- + Fullfíggaður **evnislisti** av greinum í Frøði
- + Føroyskar bókmentir sum **heimsbókmentir**
- + Bókin – frá hugskoti til liðugt **verk**

9 7713951004003

Frøði hesaferð!

Parkinsons sjúka – verður gátan loyst?

Á Deildini fyri Arbeiðs- og Almannaheilsu hevur í eina tíð verið granskað í móguligum orsøkum til Parkinsons sjúku í Føroyum. Um granskingina í hesum evni skrivar Maria S. Petersen granskari, ið saman við øðrum stendur fyri verkætlanini. Lutfalsliga nógvir tilburðir av Parkinsons sjúku eru í Føroyum. Hóast hugt hevur verið eftir bæði arvaligum og umhvørvisligum móguleikum fyri orsøkum til sjúkuna, vísir tað seg at vera torført at siga fyri vist, hvat orsøkin er. Nógvi tilfar er tókt, og nakrar ábendingar eru komnar, men ov tíðliga er at siga nakað við vissu. Vónin er at sleppa at gera fleiri kanningar, helst langtíðarkanningar, so nýggir sjúklingar leggjast afturat, sjúkugongdin kann fylgjast, og at familjurnar hjá teimum við Parkinsons sjúku fáa høvi at luttaka.

Tí kom Dorete Bloch til Føroya!

Í samrøðu við Helga Jacobsen greiðir Dorete Bloch frá fleiri áhugaverdum og stuttligum tilburðum, hon í meira enn ein mansaldur hevur upplivað sum granskari í Føroyum, og

eisini um uppvakstrarárini í Danmark og orsøkina til, hví hon kom til Føroya at granska og undirvísa í lívfrøði.

Kannið grótið, sum verður veitt, áðrenn tað aftur í havið verður tveitt!

Steinrenningar eru sjáldsamar um okkara leiðir. Tann fyrsta av sínum slag varð funnin vestan fyri Mykines fyri átta árum síðan. Hesin tilburður hevur av sonnum vakt áhuga millum jarðfrøðingar og lívfrøðingar at kanna, hvørjar aðrar spennandi „hjáveidur“, ið føroysk fiskifør og onnur fáa upp av havbotninum og inn á dekkið. Tá skip fáa grót inn á dekkið saman við veiðuni, so er vert at kanna tað fyri móguligar steinrenningar áðrenn tað verður tveitt út aftur.

Bókmentalyðveldið Føroyar

Hvussu gerast føroyskar bókmentir heimsbókmentir? Jú, gjøgnum granskingina, har tær verða defineraðar. Bókmentirnar hjá tjóðini rækka út um landoddarnar og verða partur av øðrum heimsbókmentum, sum tjóðarbókmentir. Hóast Føroyar enn ikki eru ein republikk í politiskum týdningi, so eru vit ein

bókmentarepublikk. Tað staðfestir Bergur Rønne Moberg í grein í hesi útgávu av Frøði. Føroyskir rithøvundar hava skapt verk, sum kunnu metast javnt við meistaraverk í heimshøpi, og teir hava gjørt Føroyar til eina moderna bókmentatjóð, sum hevur eitt sjálvstøðugt svar til ávirkan uttaneftir og modernitetin í heila tikið, skrivar Bergur Rønne Moberg.

At ritstjórna bókum – eitt stórt, men lítið mett fakøki

Marna Jacobsen, ritstjóri á Bókadeild Føroya Lærarafelags, skrivar áhugaverða grein um tað at vera ritstjóri, og hvat tað merkir at skula vegleiða bæði royndum og óroyndum høvundum í at skriva síni verk, so at tey kunnu verða lögð fyri almenningin. Marna vísir á, at tað bert eru fá føroysk bókaforløg, sum hava móguleika at útvega sær yrkisritstjórar at standa fyri bókaútgávu. Talan er her um eitt stórt og týðningarmikið fakøki, sum enn ikki hevur fingið ta neyðugu virðingina, so tað kann verða ment samsvarandi tí stóra tørvi, ið er á dygdargóðum og kappingarførum útgávum í Føroyum.

FRØÐI

2 / 2014

NORÐURLÉNDSKT UMHVØRVISMERKI
Svanamerktur prentlutur 541 705

FØROYA FRÓÐSKAPARFELAG

GEVUR FRØÐI ÚT

© Føroya Fróðskaparfelag og høvundarnir.
Frøði er fólksligt vísindablað, sum kemur út tveir ferðir árliga.

Upplag 1.300
ISSN 1395-0045

Loyvt er at endurgeva út Frøði, um
víst verður til heimildina.
Verða heilar greinir endurgivnar,
má avtala gerast.

AVGREIÐSLA
Jarðfeingi, Brekkutún 1
Postsmoga 3059
FO-110 Tórshavn
Tlf. 357000
teldupostur: frodi@jf.fo

REDITSTJÓRLAR

Fróðskaparsetur Føroya
Søvn Landsins
Havstovan
Heilsufrøðiliga Starvsstovan
Jarðfeingi
Umhvørvisstovan

NÝGGIR HALDARAR
kunnu tekna seg hjá avgreiðsluni.

ELDRI ÚTGÁVUR AV FRØÐI
fáast við at venda sær
til avgreiðsluna.

GREINIR TIL BLAÐIÐ
Fólksligar, vísindaligar greinir kunnu
sendast ritstjórnini. Skrivlig høvundaleið-
beining fæst frá avgreiðsluni.

LÝSINGAR TIL FRØÐI

Er áhugi fyri at lýsa í blaðnum, setið
tykkum rá í samband við avgreiðsluna,
telefon 357000
fax 357001
teldupostur: frodi@jf.fo

LÝSINGARPRÍSUR

Heil síða: kr. 5.000,-
Hálv síða: kr. 3.000,-

RITUMBODSRÁÐIÐ

Erling Isholm, Fróðskaparsetur Føroya
Erla Olsen, Fróðskaparsetur Føroya
Anna Maria Fosaa, Søvn Landsins
Sámal Tróndur Johansen, Søvn Landsins
Björg Mikkelsen, Heilsufrøðiliga
Starvsstovan
Maria Dam, Umhvørvisstovan
Lis Mortensen, Jarðfeingi
Eilíf Gaard, Havstovan

GRAFISK FRAMLEIÐSLA
OG PRENT: Føroyaprent

SAMSKIPARI
Helgi Jacobsen

REDITSTJÓRN
John Dalsgaard *ábyrgd*
Maria Dam
Vár í Ólavsstovu
Janus Hansen
Jóhannis Danielsen
Hans Andrias Sølvará

FRÓÐSKAPARFELAG FØROYA
Heimasíða: www.froedskaparfelag.fo
Limagjald: 300 krónur um árið, at gjalda á
konto í Eik Banka 9181-495.171.0
SWIFT code: EIKBFOTF
Iban-no: F056 9181 0004 9517 19
Minnist til at viðmerkja navn.

Innihald

<p>4 FUNNU STEINRENNING AV SÚGDJÓRI VESTAN FYRI MYKINES
Jens-Kjeld Jensen og Uni Árting</p> <p>8 VILJA LOYSA GÁTUNA UM PARKINSON
Maria Skaalum Petersen</p> <p>13 VANGAMYND: HEVUR GRANSKAÐ ALT ANNAÐ ENN FISK
Helgi Jacobsen</p> <p>18 VANGAMYND: EIN SKYLDA AT MIÐLA GRANSKING</p> <p>21 FØROYSKAR BÓKMENTIR SUM HEIMSBÓKMENTIR
Bergur Rønne Moberg</p> | <p>26 STÓRUR ÁHUGI FYRI SETURSDEGI</p> <p>28 LÝSING AV FAKØKI: BÓKIN – FRÁ HUGSKOTI TIL LIÐUGT VERK
Marna Jacobsen</p> <p>34 FULLFÍGGJAÐUR EVNISLISTI AV GREINUM Í FRØÐI</p> <p>40 VÍRIKURIN VANN</p> |
|--|---|

GREINARØÐ Í 6 PØRTUM: STEINRENNINGAR OG AÐRIR DÝRGRIPIR AV LANDGRUNNUM

Funnu steinrenning av súgdjóri vestan fyri Mykines

Fyrsta føroyska steinrenningin av súgdjóri varð funnin vestan fyri Mykines fyri átta árum síðani av Bjarna Jacobsen. Hetta hevur veruliga latið eyguni upp fyri at kanna, hvørjar aðrar spennandi jarðfrøðiligar „hjáveiður“, ið føroysk fiskifør o.o. fáa upp á dekkið. Mesti parturin av gróti og øðrum ólívrunnum tilfari fer fyri tað mesta beina leið fyri borð aftur, men lukkutíð hava fleiri eisini eyguni eftir hesum vísindaliga tilfeingi.

Jens-Kjeld Jensen

nolsoy@gmail.com
sjálvlærdur náttúruser-
frøðingur, Náttúrugripa-
savnið/Søvn Landsins

Uni Ártung

uni.arting@jardfeingi.fo
jarðfrøðingur á Jarðfeingi og
adjunktur í jarðfrøði á
Fróðskaparsetur Føroya

Áhugin birtist

Steinrenningar (en. fossil) úr Føroyum ella av landgrunnum kring oyggjarnar er eitt evni, ið lítið er skrivað um, og hetta vilja vit í hesi greinarøðini seta sjóneykuna á. Samstundis vilja vit varpa ljós á ymisk spennandi fyrbrigdi í føroysku jarðfrøðini, eitt nú steinrenningar av trøum og avrit av ymiskum plantuleivdum. Hetta verður gjørt við eini greinarøð í seks pørtum, har ið vit fara at greiða nærri frá ymsu sløgunum av steinrenningum, og um spennandi lutir, vit hava fingið frá sjófólki og øðrum við eyga fyri tilíkkum áhugaverdum fyrbrigdum.

Tað er eingin ivi um, at fleiri dýrgripir óiva fara at koma undan kavi, um enn fleiri veiðimenn hava eyguni eftir grótinum, ið kemur á dekkið, tá fiskað verður undir Føroyum. Og vit hava veruliga fingið vón um hetta, eftir at Bjarni Jacobsen (*Sí mynd 1*) fann skøltin av einum steinrunnum nevhvali á svartkalvaveiðu vestan fyri Mykines í 2006. Eftir at Bjarni gjørdi vart við henda forvitnisliga fund, hava

Mynd 1: Bjarni Jacobsen við steinrunna nevhvalaskøltinum, ið hann fekk á dekkið vestan fyri Mykines í 2006.

Mynd 2: Leirgrýti við steinrunnum avriti av bløðum frá plantuni *Metasequoia*, funnið úti í Mykinesi.

fleiri fólk vent sær til okkara við spennandi lutum, ikki allir úr føroyska sjóøkinum, men eisini frá fleiri av fjarleiðunum, ið føroysk fiskifør og sjómenn sigla á. Endamálið við hesi greinarøðini er sostatt eisini at eggja fólki at boða frá og lata okkum frætta um enn fleiri spennandi lutir.

Steinrenningar úr niðurlenska partinum av Norðsjónum

Í hesum samanhangi kann tað vera vert at tríva í eina serstaka søgu úr Niðurlondum. Her finga sjómenn ferð eftir ferð stórar beinagrindir í trolíð og finga við nógvum stríði baksað fongin fyri borð aftur. Hetta var vanliga til stóran ampa fyri arbeiðið umborð, og ikki fyrr enn serfrøðingar (paleontologar) og „amatør-steinrenningasavnarar“ gjørdust varugir við hetta, varð hesin ótrúligi dýrgripur virðismettur og tikin við til lands. Í dag, 40 til 45 ár seinni, verður mett, at eini 200 tons av steinrenningum eru komin upp á land sum hjáveiða har á leiðini. Har ímillum eru eini 15.000 mammut-tenn, partar av lodnum nashyrningi, leyvum, bjarnum, villum hestum, bisonoksum, elgum, reinsdjórum, hýenum, úlvum, ja sjálvt steinrenningar av einum neander-talara. Allir hesir ómetaliga virðismiklu vísindaligu dýrgripir stava frá súgdjórum, ið fyrri umleið 10.000 til 50.000 árum síðani búleikaðust á slættlendinum, har Norðsjógvurin er í dag.

Vit vænta ikki at tað eru eins stórar mongdir av steinrenningum á føroyska landgrunninum, einamest tí at jarðfrøðiligu fortreytirnar fyri tílíkum steinrenningum ikki tykjast eins góðar her, sum í Norðsjónum. Men hóast hetta, bera vit ótta fyrri, at týðandi dýrgripir av havsins botni gleppa okkum av hondum, um vit ikki geva okkum far um hetta.

Steinrenningar – hvussu verða tær til?

Flestu okkara kenna steinrenningar av risastórum dinosaurum, mammuttum og øðrum fornum verum. Hetta eru fyrri størsta partin dømi um steinrenningar, ið vit enn ikki hava funnið á okkara leiðum og neyván fara at finna uppi á landi í Føroyum. Men ymisk merki og leivdir frá vøkstri, plantum og skógi eru tó at finna her í ríkiligt mát.

Orðið steinrenning (fossil) merkir nakað, sum er „runnið“ í stein, ella blivið til stein. Steinrenningar eru leivdir ella merkir av plantum og djórum, ið vóru til fyrri langari tíð síðani, og sum ikki eru heilt tærd ella máað burtur og tískil enn síggjast sum partur av ella sum merkir í grótinum. Ein steinrenning kann hava sín uppruna í leivdum frá sjálvum djórinum ella í sporum, sum djórið hevur sett eftir seg, sonevndar sporsteinrenningar (en. trace fossils). Fyri at ein planta ella eitt djór við tíðini ikki skal fúna heilt burtur og hvørva kreft, at hon lutfalsliga skjótt verður huld av øðrum tilfari,

Mynd 3: Steinrunnin bløð í loftinum á “zeolittholuni” í Nólsoy. Avritini eru hvørt sær umleið 50 cm long og eini 7 cm breið, har tey eru breiðast. Steinrenningarnar síggjast sum ein tunnur svartur kolfilmur í tí reyða royðugrótinum.

Keldutilfar

ELLIS, D., BELL, B.R., JOLLEY, D.W. and O'CALLAGHAN, M., 2002. The stratigraphy, environment of eruption and age of the Faroes Lava Group, NE Atlantic Ocean. The North Atlantic Igneous Province. Stratigraphy, Tectonic, Volcanic and Magmatic Processes. Geological Society, London, Special Publications, 197, 253-269.

oftast fínum leiri ella móru á botni í sjógvi ella vøtnum, har innihaldið av súrevni (ilt) er lítið. Í eini langari evnafrøðiligari tilgongd kunnu t.d. beinagrindir, skeljar og aðrir harðir partar av djór-um, ella træbular o.a.m. av plantum, sum frá líður seinni verða skift út við onnur, meira mótstøðufør evnir, men upprunaskapið kann verða varðveitt. Í serligum førum kunna eisini bleytir partar av djór-um, so sum vøddar, fjarðar o.a. verða varðveittir, men tað er sera sjáldsamt.

Føroyskar steinrenningar

Steinrenningar, sum eru at finna í føroysku fláarøðini, kunna í høvuðsheitum býast í tveir bólkar. Tann fyrri bólkurin er at finna í legugróti („royðugróti“) millum tær meira føstu basaltfláirnar. Royðugrót er harðnað bland av legugrýti, sum stavar bæði frá eldgosum (gosøska) og tærdum basalti og øðrum leysum tilfari, leiri, sandi og grúsi, sum er borið við vindinum ella skolað við áum út á sjógv ella í vøtn. Vanligastu steinrenningarnar í hesum førum eru avrit av bløðum (*sí mynd 2 og 3*) og øðrum plantuleivdum. Hesar steinrenningar finnast bæði sum avrit, har einki er eftir av plantuni

Mynd 4: Avrit av fornum viðarbuli, ið varð kolaður upp av grótbræðingini, sum floymdi út yvir skógarvaksið lendi. Avritið er umleið 30 cm breitt og ein góðan metur til longdar/dýpdar. Myndin er frá vegskurðinum við Sundsháls uppi á oyggjarvegnum á Streymoynni.

Mynd 5: Nærmynd av einum avriti av borkinum á einum uppkolaðum viðarbuli. Myndin er frá Gróthúsurð á Sandi.

sjálvari (*Mynd 3*), og sum tunnur kolfilmur, ið stavar frá lívrinna tilfarinum í plantuni (*Sí mynd 4*).

Hin bólkurin fevnir um steinrenningarnar, ið eru at finna í sjálvum basaltfláunum. Her er talan um bæði „negativ“ og „positiv“ avrit frá størri vøkstri, trøum og greinum. Hesi avrit verða til, tá ein flótandi grótræðing (lava) skjótt stadnar um ein viðarbul. Sjálvur viðarbulurin verður kolaður upp alt fyri eitt, og eftir er bert eitt sokallað negativt avrit. Á mynd 4 og 5 síggjast dømi um tílíkt avrit ávikavist av viðarbuli og av uppkolaðum borki. Mynd 4 er frá vegskurðinum á Sundshálsi uppi á oyggjarvegnum á Streymoynni, meðan mynd 5 er frá urðini við Gróthúsvatn á Sandoynni. Seinastu árin hava jarðfrøðingar og onnur áhugaði fólk funnið alsamt fleiri dømir um tílík avrit í føroysku náttúruni. Umframt at vera áhugaverdar í sjálvum sær geva hesar steinrenningar okkum eitt gott innlit í bæði veðurlagið og fornlandslagið, tá ið Føroyar vórðu til. Vit vilja fegin frætta um fleiri tílík dømi, um onkur lesari kennist við tílík fyrbrigdi.

Komandi greinar

Næsta grein í røðini fer at geva eina nærri lýsing av steinrenningini, sum Bjarni Jacobsen fekk á dekkið á sumri í 2006.

Vilja loysa gátuna um Parkinson

Í 1995 varð staðfest, at títtleikin av Parkinsons sjúku í Føroyum var tvær ferðir so høgur sum í grannalondunum. Poul Joensen, neurologur, stóð fyri kanningin saman við m.a. danska neurologinum Lene Wermuth. Men hóast granskað hevur verið í Parkinsons sjúku í altjóða høpi í nógv áratíggju, eru orsøkirnar til sjúkuna framvegis næstan ókendar.

Maria Skaalum Petersen

maria@health.fo

Postdoc, Deildin fyri

Arbeiðs- og Almannaheilsu

Tað eru nógv hugsanir um, hví summi fáa Parkinsons sjúku, og gransking hevur víst á fleiri móguligar orsøkir, m.a. dálkingarevni, men eisini ílegur, allarhelst í samspæli hvørt við annað.

Parkinsons sjúka er ikki kend fyri at vera ein arvilig sjúka, og ílegur greiða sjáldan allan spurningin. Dømi eru um eineggjaðar tvíburar, sum hava neyvt somu ílegur, men har bert tann eini fær sjúkuna. Tað eru tó fleiri kendar ílegur, sum økja um vandan fyri at fáa Parkinsons sjúku, men hvør sær veita hesar ílegur bara eitt lítið íkast til henda vanda. Tað er helst rættari at siga, at hesar ílegur gera fólk viðbreknari. Til dømis bendir nógv á, at umhvørvisfaktorar kunnu vera avgerandi fyri, um ein persónur við ættarbregði fyri Parkinsons sjúku, eisini fær sjúkuna.

Samband millum dálkingarevni í náttúruni og Parkinsons sjúku

Áhugin fyri at granska í Parkinsons sjúku byrjaði í samband við mín Ph.d-lesnað. Tann høgi títtleikin og nógv umrøðan av dálkingarevnum í Føroyum vaktu áhugan. Fyrsta stig í granskingini varð tískil at hyggja at ávísam dálkingarevnum, sum eru serlig fyri Føroyar.

Endamálið við fyrstu verkætlanini var at staðfesta, um tann høgi títtleikin av Parkinsons sjúku, sum var funnin í 1995, kundi staðfestast enn einaferð. Harafturat var endamálið at samanbera eksponering av dálkingarevnum og títtleikan av niðursettum CYP2D6 enzymvirkni hjá Parkinsons sjúklingum og frískum fólki. Kanningar av djóraroyndum og í starvsstovum hava víst, at bæði PCB og kviksilvur ávirka dopaminmongdina í heilanum,

Um Mariu Skaalum Petersen

Maria Skaalum Petersen varð útbúgvin farmaceutur í jan. 2004. Eftir lokna útbúgving byrjaði hon PhD lesna á Miljømedicinsku deildini á Syddansk Universitet og vardi í mars 2009 ritgerð sína við heitinum: „Gene-environment interaction: PCB and mercury exposure, P450 enzymes and Parkinson's disease in the Faroe Islands“. Maria starvast sum verkætlanarsettur granskari á Deildini fyri Arbeiðs- og Almannaheilsu við eini 1 ára post doc játtan frá Granskingargrunninum og 2 mdr. løn frá Danska Parkinsonfelagnum. Hon hevur granskingarstuðul til 31. des 2014.

Ein hugsan í Ph.d.-ritgerðini í 2008 er, at byrðan av skaðiligum evnum, sum føroyingar verða útsettir fyri við at eta nógv dálkaðu matvørur, er so høg, at sjúkan kemur oftari til sjóndar her enn í okkara grannalondum.

og tá vit vita, at føroyingar eru nógv útsettir fyri hesum evnum gjøgnum grind og spik, valdu vit at kanna hetta samband.

Kanningin varð skipað á tann hátt, at vit skuldu samanbera viðurskifti av týðningi fyri Parkinsons sjúku hjá Parkinsons sjúklingum við ein bólík av fólki í sama aldri, sum ikki høvdu hesa sjúku (kontrollbólík). Talan var sostatt um eina case-control kanning. Luttøkan umfataði eina kliniska kanning fyri enn einaferð at staðfesta sjúkuna. Vit vildu tryggja okkum, at diagnosan var røtt, tí tað er sjálvandi av alstórum týðningi fyri granskingina, at allir luttakararnir, sum vóru við, veruliga høvdu Parkinsons sjúku og ikki aðra neurologiska sjúku.

Luttakararnir svaraðu harumframt einum spurnarblaðið um matvanar og almenn viðurskifti, so sum bústaðarsøgu, arbeidssøgu og roykivanar. Síðani varð ein blóðroynd tikin, sum skuldi kannast fyri dálkingarevni og CYP2D6 ílegubroytingar. Hetta seinna, tí títteleikin av persónum við niðursettum CYP2D6 enzymvirkni er lutfalsliga hægri í Føroyum enn hjá øðrum fólkasløgum, samstundis sum kanningar hava víst, at títteleikin av fólki við niðursettum CYP2D6 enzymvirkni er hægri hjá Parkinsons sjúklingum, enn hjá frískum fólki.

Fyri hvønn sjúkling luttóku tveir kontrollar. Íalt 80 sjúklingar og 156 kontrollar luttóku.

Fyrstu úrslitini

Viðgerðin av tilfarinum vísti, at Parkinsons sjúklingar søgdu seg hava etið munandi meira grind og spik í teirra vaksna lívi enn kontrollarnir. Tá vit siga *munandi meira*, merkir tað, at hagfrøðiliga er tað lítið sannlíkt, at hetta av tilvild. Úrslitið bendir á, at PCB og kviksilvur *kunnu vera* viðvirkandi faktorar til sjúkuna.

Tað er tó týðandi at gera greitt, at vit halda ikki, at ein fær Parkinsons sjúku av at eta grind og spik. Men hugsandi er, at byrðan av skaðiligum evnum, sum føroyingar verða útsettir fyri við at eta hesar nógv dálkaðu matvørur, er so høg, at sjúkan kemur oftari til sjóndar her enn í okkara grannalondum. Spurningurin er so, hví hon kemur til sjóndar hjá summum fólki og ikki øðrum. Her er svarið allarhelst, at okkara ílegur eru ymiskar, og at summi eru serliga viðkvom fyri slíkum ávirkanum, orsakað av teirra ílegusamanseting. Vit sóu tó ongan samanhag millum CYP2D6 virkni og Parkinsons sjúku, so CYP2D6 enzymvirkni tykist heldur ikki at kunna forklára tann høga títteleikan.

Hóast Parkinsons sjúka ikki er kend fyri at vera ein arvilig sjúka, er tað av stórum týðningi at staðfesta, um ávísar kendar Parkinsons ílegur ella aðrar ílegur kunnu greina tann høga títtleikan av Parkinsons sjúku í Føroyum.

Parkinsons sjúka og ílegur

Eftir at hava kannað umhvørvisárin, sum kunnu hava týðning fyri Parkinsons sjúku, mettu vit, at næsta stig á leiðini mátti vera at hyggja at ílegum. Eftir loknan Ph.d-lesnað fór eg í holt við eina post doc verkætlan, sum var ein víðkan av fyrru verkætlanini. Kanningin varð gjørd í samstarvi við Ílegusavnið við stuðli frá Granskingargrunninum og føroysku og dansku Parkinsons feløgnum. Heitið á verkætlanini var: „**The influence of genetic and environmental factors on Parkinson disease in The Faroe Islands**“, og endamálið var at varpa ljós á møguligar orsøkir til høga títtleikan av Parkinsons sjúku í Føroyum, bæði hvat viðvíkur umhvørvi og ílegur. Vit kannaðu aftur tey mest vanligu dálkingarevni á okkara leiðum og vit kannaðu ílegur, ið vóru settar at hava ávirkan á sjúkuna, ella sum hava ávirkan í samspæl við umhvørvi. Í samband við hesa víðkan av verkætlanini játtaðu 40 nýggir sjúklingar og 80 kontrollar at luttaka.

Úrslit

Úrslitini eru ikki heilt liðug viðgjørd, men tær kendu ílegurnar, sum eru kannaðar, tykjast ikki at greiða spurningin um tann høga títtleikan av Parkinsons sjúku, heldur ikki í samspæli við umhvørvi. Í desember 2013 almannakunngjórdu vit grein, har kannað varð, um samband er millum lág vitamin

D-virðir og Parkinsons sjúku. Summar kanningar uttanlands hava víst á eitt samband, men vit funnu einki samband millum lág vitamin D-virði og Parkinsons sjúku í Føroyum. Heldur ikki var nakað samband funnið millum genetiskar broytingar í vitamin D- receptorinum og Parkinsons sjúku, sum onnur eisini hava ávíst. Fleiri úrslit frá hesi verkætlan vera væntandi almannakunngjørd í vár og summar.

Familjukanningar

Størsti trupulleikin við at granska í slíkum sjúkum er, at talið av luttakarum er natúrliga lítið í einum lítlum landi sum Føroyum. Tí kann tað verða ómetaliga torført hagfrøðiliga at staðfesta samband, uttan so at sambandið er sera sjónligt. Hettar kann eisini vera orsök til, at flestu úrslitini einki samband vísa í okkara gransking.

Men ein loysn kann vera at brúka familjukanningar. Hetta letur seg gera í Føroyum, tí atgongd fæst til Ættarbandsskránna gjøgnum Ílegusavnið. Ein slík familjukanning kann møguliga staðfesta hvørja ávirkan ættarbregði hevur í sambandi við Parkinsons sjúku í Føroyum. Í 2012 varð samstarv fingið í lag við professaran Matthew Farrer frá University of British Columbia í Kanada. Hann er ein altjóða viðurkendur Parkinsons granskari, sum hevur nógvar royndir við at brúka familjukanningar

Hvat er Parkinsons sjúka?

Parkinsons sjúka kemur av, at nervakynur í heilanum, sum framleiða dopamin, ganga til grundar. Dopamin verður støðugt gjørt og niðurbrotið í heilanum og heilin hevur brúk fyri hesum evni til at stýra rørslunum. Í Parkinsons sjúku verður framleiðslan av hesum evnið niðursett, meðan niðurbrotin heldur fram sum vanligt, og sum frálíður verður undirskot, og tá koma sjúkutekin til sjónar. Høvuðseyðkennini eru trekleiki í rørslum, stívlleiki og ristingar, mest í ørmum og beinum.

Sjúkan rakar serliga eldri fólk og títteikin veksur við aldrinum, men í hendinga førum vera yngri fólk eisini rakt. Kynsbýtið er nøkulunda eins, við eini lítlari yvirvág av monnum.

Sjúkan verður staðfest kliniskt av neurologi og ikki ber til at taka eina blóðroynd ella aðra kanning, sum kann ávísa sjúkuna. Sjúkan kann ikki lekjast, men sjúkuveyðkennini kunnu haldast niðri við heilivági.

CYP2D6 er eitt livraenzym, sum m.a. niðurbýtur heilivág og onnur evnir. Hevur ein persónur niðursett CYP2D6 enzymvirkni, tekur tað longri tíð at niðurbóta heilivág og størri vági er fyri ov høgari mongd av heilivági í kroppinum, og harvið er størri vandi fyri, at hjáárin koma.

Kviksilvur er eitt tungmetal, sum hevur verið nógv brúkt í ídnaðinum. Keldan til hesa dálking er í høvuðsheitum útlát frá ídnaðinum. Hinvegin vita vit, at kviksilvur altíð hevur verið í havinum, tí tað er í jarðarskorpuni. Kviksilvurinnihaldið í grindatvøsti er sera høgt, tí grindahvalur stendur so ovarliga í føðiketuni. Kviksilvur hópast upp, og jú ovarlagari veran stendur í føðiketuni, tess hægri

er kviksilvurinnihaldið. Kviksilvur hevur skaðilig árin á menningina av ymsum pørtum av miðnervalagnum hjá menniskjum.

PCB (*PolyChloreraði Biphenylir*) eru í okkara tíð spjadd víða um í náttúruni og tíverri eisini í heimshøvunum. PCBini, sum hava verið nógv brúkt í kondensatorum og transformatorum, hópast upp í føðiketuni og verða goymd í feittvevnaði. PCB-innihaldið í grindaspiki er sera høgt, tí grindahvalur er ovarlaga í føðiketuni. Evnini niðurbótast ógvuliga seint, og illgruni er um, at hesi evni hava skaðilig árin á nervalagið, hormonskipanir og immunverjuna hjá menniskjum.

Granskingarsamstarv

Parkinsonsgranskingin er farin fram síðani 2005 sum samstarv millum Deildina fyri Arbeiðs- og Almannaheilsu og m.a. Ílegusavnið, Miljø-medicinsku deild á Syddansk Universitet og The Centre for Applied Neurogenetics, University of British Columbia í Kanada. Verkætlanarleiðari hevur øll árin verið undirritaða. Pál Weihe yvirlækni hevur verið kliniski ábyrgdarhavin. Aðrir luttakarar eru/hava verið Sára Bech, lækni undir serlæknaútbúgving í neurologi, Jónrit Halling, granskari, Poul Joensen, neurologur, Philippe Grandjean, professari úr Danmark, Matthew Farrer, professari úr Kanada, Jan Aasly, neurologur úr Noregi, Beate Ritz, lækni og epidemiologur úr California, Lene Wermuth, neurologur úr Danmark, Debes H. Christiansen frá Heilsufrøðuligu Starvs-stovuni, Anne Vibeke Schmedes, biokemikari og Flemming Nielsen, analysu kemikari úr Danmark.

Land	Kanningar ár	Títteikin fyri 100,000 innbúgvar	Aldursrættaður títteiki fyri 100,000 innbúgvar	Keldur
Føroyar	1995 2005	188 206	183 218	Wermuth et al., 1997 Wermuth et al., 2008
Danmark, Als	1997	102	98	Wermuth et al., 2000
Grønland	2000	81	188	Wermuth et al., 2004
Norra, Rogaland	1995	111	102	Tandberg et al., 1995
Svøríki, Østergötland	1989	115	76	Fall et al., 1996
Ísland	1954-1963	162		Gudmundsson et al., 1967
Finnland	1971 1992	120 96	103 166	Marttila and Rinne, 1976 Kuopio et al., 1999

Títteikin av Parkinsons sjúku í Norðanlondum.

Keldur

Almannakunngjörðar greinar viðv. parkinsons gransking í Føroyum

Petersen MS, Halling J, Christiansen D, Schmedes A, Bech S: *The role of serum vitamin D levels and vitamin D receptor polymorphism on Parkinson's disease in the Faroe Islands. Neurosci Lett. 2014 Jan 3. pii: S0304-3940(13)01134-8.*

Petersen MS, Halling J, Bech S, Wermuth L, Nielsen F, Jørgensen PJ, Weihe P, Grandjean P: *Impact of dietary exposure to food contaminants on the risk of Parkinson's disease. Neurotoxicology. 2008;29:584-90.*

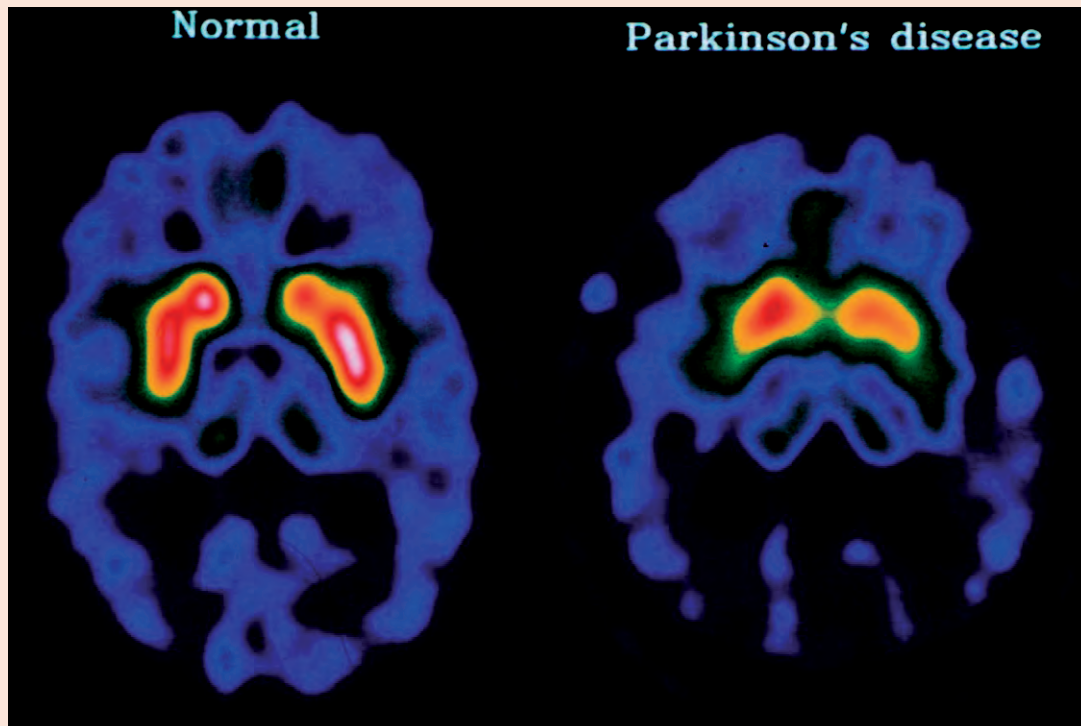
Petersen MS, Choi A, Weihe P, Grandjean P: *Increased prenatal exposure to methylmercury does not affect the risk of Parkinson's disease. Neurotoxicology. 2008;29:591-5.*

*Halling J, Petersen MS, Weihe P, Brosen K, Grandjean P: *Genetic predisposition to Parkinson's disease: CYP2D6 and HFE in the Faroe Islands. Pharmacogenet Genomics. 2008;18:209-12 (* Halling J and Petersen MS contributed equally to the writing of this article).*

Wermuth L, Bech S, Petersen MS, Joensen P, Weihe P, Grandjean P: *Prevalence and Incidence of Parkinson's Disease in the Faroe Islands. Acta Neurologica Scandinavica 2008;118:126-31.*

Wermuth L, Bünger N, von Weitzel-Mudersbach P, Pakkenberg H, Jeune B: *Clinical characteristics of Parkinson's disease among Inuit in Greenland and inhabitants of the Faroe Islands and Als (Denmark). Mov Disord. 2004 Jul;19(7):821-4.*

Wermuth L, von Weitzel-Mudersbach P, Jeune B: *A two-fold difference in the age-adjusted prevalences of Parkinson's disease between the island of Als and the Faroe Islands. Eur J Neurol. 2000 Nov;7(6):655-60.*

Dopamin verður støðugt gjørt og niðurbrotið í heilanum og heilin hevur brúk fyri hesum evni til at stýra rørslunum. Í Parkinsons sjúku verður framleiðslan av dopamin niðursett, meðan niðurbrotiingin heldur fram sum vanligt, og sum frálíður verður undirskot, og tá koma sjúkutekin til sjóndar.

Í Parkinsons gransking. Saman við honum søktu vit Granskingargrunnin um stuðul og fingi játtað eina góða millión krónur til familjukanning, sum júst nú er í gongd.

Hendan verkætlan byggir á fyrru verkætlanirnar og verður eisini gjord í samstarv við Ílegusavnið. Hóast Parkinsons sjúka ikki er kend fyri at vera ein arvilig sjúka, er tað av stórum týðningi at staðfesta, um ávísar kendar Parkinsons ílegur ella aðrar ílegur kunnu greina tann høga títtleikan av Parkinsons sjúku í Føroyum, og í slíkum førum eru familjukanningar virðismiklar.

Við at gera eina familjukanning, royna vit at fáa eina betri fatan av, hví Parkinsons sjúka tykist at koma ofta fyri í summum familjum og bara sæst sum einstakur tilburður í øðrum familjum. Vit hava sent umbøn um luttøku til nærmastu familjur hjá einum bólki av Parkinsons sjúklingum (foreldur, børn og systkin). Orsøkin til, at ikki øll avvarðandi hjá Parkinsons sjúklingunum í hesum verkætlanum hava fingið bræv um at luttaka í granskingini, er at vit hava ikki nóg stóra figging til tess. Hendan verkætlan fevnir um eitt ár, og vónin er, at úrslit koma, sum kunnu føra okkum nærri eini orsök til henda høga títtleikan.

Framtíðin

Vit eru sera takksom fyri stuðulin, vit hava fingið frá Parkinsons sjúklingum og eisini teirra avvarðandi. Vit hava bert møtt vælild frá teimum, og nógva hava játtað at luttaka. Luttøka er sjálvboðin, og tað verður ikki tikið sum ein sjálffylgja, at fólk eru við. Tað hevur eisini verið lætt at fingið kontrollar at luttaka, hóast tey ofta ikki hava nakað persónligt samband við hesa sjúku. At fólk eru so fús at luttaka er nakað, sum er serstakt fyri Føroyar. Fyri okkum er tað heilt greitt, at gransking hevur góða undirtøku í føroyska fólkinum.

Treytað av figging er ætlanin framhaldandi at granska í Parkinsons sjúku í Føroyum. Vit ynskja støðugt at fáa nýggjar sjúklingar í bólkin, so hann verður enn størri og tískil gevur betri móguleikar at staðfesta orsøkir, at kanna sjúklingar umaftur, sum longu eru við til tess at hyggja at sjúkugongd og at fáa familjulimir hjá øllum sjúklingum í verkætlanini við. Vónandi eydnast okkum at fáa figging til hesa gransking, sum so kann fevna um eini fimm-tíggju ár og ikki bert eitt til tvey ár í senn, sum tað hevur verið higartil.

Hevur granskað alt annað enn fisk

Í nógv ár var Dorete Bloch í so at siga hvørjari grind, har hon tók sýnir av hvalum. Her er hon saman við Pál Weihe.

Helgi Jacobsen

Dorete Bloch kom til Føroya, tá hon í 1974 sum 31 ára gomul var sett í starv sum lívfrøðingur á Støðisútbúgvingini. Hon skuldi undirvísa og hon skuldi granska, og var hon fyrsti fastbúgvandi lívfrøðingur, ið ikki skuldi taka sær av fiski, tí tað tók Fiskirannsóknastovan sær av. Hon lá ikki á boðunum, og tað er einki mark fyri, hvat hon hevur fløkt seg inní. Men soleiðis sum Dorete er skapt, hóskar alt hetta so væl til hana. Hon gjørdist beinan vegin ein partur av føroyska samfelagnum og lærði at liva av landsins grøði. Hon hevur fingið fleiri viðurkenningar enn nakar annar. Hon hevur spjatt sína vitan millum lærd og ólærd á ymsan hátt, men nú hon spakuliga riggar av, ætlar hon sær ikki at fløkja seg inn í nakað nýtt.

Dorete Bloch í sjeyti-árunum saman við starvsfólkum á Náttúrugripasavninum.

„Eg havi heimsins besta starv, eg búgvi í heimsins besta húsi á heimsins besta staði.“

Tað er Dorete Bloch, sum tosar. Hon kom til Føroya fyrri 40 árum síðani, giftist tvey ár seinni og búsettist fyrst í Havn, og frá 1985 hevur hon búið á Velbastað. Hon fekk stóran alk til landið og fólkid og ikki minst sítt lívsstarv. Hon gjørdist so fastgrógvín í føroyska samfelagnum, at tað tók henni bara eitt hálv sekund at vraka eitt tilboð um at gerast stjóri á Náttúrusøguliga Savninum í Aarhus, sum hon fekk stutt eftir at maður hennara, Olávus Danielsen, var deyður í 1997.

Flestu føroyingar kenna Dorete, og tey flestu hava eina meining um hana. Hon var danska konan, sum miðskeiðis í 1980-árunum var í nærum hvørjari grind, hon var á fjalli, hon kannaði harur, og hon visti nakað um plantur og djór, ikki minst

skaðadjór. Hon var mangan í bløðunum, í sjónvarpinum og í útvarpinum, har hon legði upp til kjak millum fólk við síni serligu tilgongd til dyr. Sjálvt einfaldi frumkendi silvurfiskurin fekk eina sál, sum vit ikki máttu drepa, tí hann var so fittur.

Uttan at hugsa um tað fingur føroyingar tokka til Dorete. Hon er vísindafólk burturav, hevur skrivað upp í leypar av vísindaligum bókum og greinum, um alt lívfrøðiligt, uttan tað, sum hevur við fisk at gera. Men við sínum máta at upplýsa og miðla sína vitan leggur hon ikki fjarstøðu millum tað vísindaliga og tað ólærda. Øll fata tað, sum hon leggur fram og ikki minst í lættvísindaliga ritinum Frøði dugir hon at gera granskingarúrslit atkomulig fyrri almenningin.

Íborin lívfrøði

Dorete Bloch er lívfrøðingur og hevur í sínum lívsyrki undirvíst og granskað í øllum hugsandi náttúruvísindaligum evnum í Føroyum. At hugurin fall til lívfrøði og náttúru var helst ikki av tilvild. Pápin var skógfrøðingur og átti skóg, og sum lítil var Dorete altíð við honum í skóginum. Pápin var hávaksin maður, 2,05 metrar, og hon koyrði aftan á honum á eini lítlari súkklu alla staðni, har hann fór. Dorete dámdi væl at vera við á sagverkinum og í skóginum, har pápin vísti henni, hvussu rættiligt skógarbrúk var.

Mamma hennara visti sera nógv um plantur, himmalhválvið og um stjørnur. Hesar upplivingar í barnaárunum vaktu áhuga hennara fyrri náttúruni, og tá hon gekk á studentaskúla, fekk hon ans fyrri fuglum og var á skeiðum hjá danska fuglafrøðifelagnum, har tey gjørdur útferðir í dansku náttúruni.

Dorete var fitt í hondunum og dugdi longu sum fyra ára gomul at binda. Mamman helt tí, at hon skuldi fara at læra til handarbeidslærara.

„Men eg hevði betri hug at lesa lívfrøði. Vit búðu í Viborg, og ein lívfrøðiundirvísing var júst sett á stovn í Aarhus, so í 1962 byrjaði eg at lesa lívfrøði. Tá var neyðugt at fara til Keypmannahavnar at taka miðpartin av lesnaðinum, men so kundi eg venda aftur til Aarhus at skriva endaligu ritgerðina. Í 1965 fór eg tí til Keypmannahavnar og var har til 1969 og fór síðani aftur til Aarhus og gjørdi meg lidna sum lívfrøðingur í vistfrøði, við veiðidjóri sum sergrein. Eg skrivaði ritgerð um knubbasvanar eftir at eg hevði gjørt eina landsumfatandi skráseting,“ greiðir Dorete Bloch frá.

Fær starv á støðisútbúgvingini

Ritgerðin var eitt nýbrot og varð prentað í fleiri

pørtum. Dorete fekk gullheiðurslønina hjá universitetinum fyri avrikið. Hon undirvísti síðani í nøkur ár á universitetinum í Aarhus. Fyrst í 1970-árunum var hon biðin um at kanna danska harustovnin. Stovnurin var minkaður munandi av eiturevnum í náttúruni, og kanningin skuldi útvega upplýsingar um, hvussu eiturevni ávirkaði harurnar. Aftan á hetta var Dorete arbeiðsleys eitt skifti og brúkti tíðina til at taka pedagogikum.

Skipanin í Danmark var tá soleiðis háttað, at arbeiðsleys skuldu søkja øll størv, sum vóru lýst leys. Tað gjørdi Dorete, og millum tey útvið 40 størvini, sum hon søkti, var eitt starv á nýstovnaðu Støðisútbúgvingini á Fróðskaparsetrinum. Á Støðisútbúgvingini tá vóru millum onnur Petur Zachariassen og Claus Jacobsen. Teir flugu til Tirstrup at gera setanarsamrøðu við Dorete. Hon gjørdi teimum eina góða máltíð, og so tosaðu tey saman ein góðan tíma. Stutt eftir at teir vóru farnir heim aftur, fekk Dorete boð um, at hon hevði fingið starvið.

Dorete byrjaði á heysti 1974 á Støðisútbúgvingini, ið var sett á stovn í 1972 og var fyrsta universitetslíkandi útbúgving í Føroyum. Sama ár sum Dorete kom til Føroya, byrjaði hægri undirvísing í málið og bókmentum á Føroyamálsdeildini og við hesum báðum útbúgvingum og eini grundútbúgving í gudfrøði komu fyrstu spírarnir til eitt akademiskt umhvørvi í Føroyum.

Næstan einki tilfar var á Støðisútbúgvingini til lívfrøðiundirvísing, og tað var tí eitt baks at útvega tilfar. Umframt at undirvísa studentum hevði hon eisini eftirútbúgving við fólkaskúlalærarum og ymisk kvøldskeið, sum Fróðskaparfelagið skipaði fyri. Tað gjørdist næstan ov nógv, ikki minst tá vit hugsa um, at hon í 1976 sat við fyra børnum, har trý fylgdu við frá giftuni við Olávus Danielsen. Fasta undirvísingin við fólkaskúlalærarunum helt sum frá leið uppát, men heilt upp móti aldarskiftinum hevði hon hvørt ár fleiri skeið við lærarum og øðrum í náttúrufrøði.

Grindakanningar

Árini gingu, og stundirnar gjørdust betur at granska. Sum veiðidjórálívfrøðingur og vistfrøðingur var grindahvalurin eitt upplagt evni at fara í holt við. Seinni rann hennara egna gransking partvíst saman við eini meira umfatandi grindakanning, tá grindafelagsskapir miðskeiðis í 1980-árunum fóru at gera um seg í Føroyum. Landsstýrið sat við ábyrgdini og skuldi svara mótmælisfólkunum.

„Kjartan Hoydal, sum tá var fiskivinnustjóri, heitti á meg um at skipa fyri nágreiniligum grinda-

Her tekur Dorete Bloch sýnir av springarum.

kanningum. Kjartan fekk útvegað eitt altjóða kanningarlið úr Spania, Fraklandi, Danmark, Onglandi og Føroyum. Eg skuldi standa fyri kanningunum saman við fronsku Geneviève Desportes, sum var í starvi her í fleiri ár, umframt Rógva Mouritsen, ið varð læntur frá Fiskirannsóknarstovuni – nú Havstovuni – í tvey ár fyri at taka sær av tí praktiska. Í kanningini 1986 til 1988 vórðu 3.470 hvalir kannaðir úr 40 grindum. Kanningarnar fevndu um alt, sum hugsast kundi tá, eisini um, hvussu dálkaður grindahvalur var,“ sigur Dorete Bloch.

Grundarlagið fyri at granska grindahval var heilt øðrvísi enn at granska veiðidjór til dómis í Danmark, har flestu upplýsingarnar komu frá einum avmarkaðum úrvali. Við grindahvalum bar til at kanna øll stigini, frá fosturstigi og tíðarskeiðinum áðrenn hvalurin er kynsbúgvinn, og til hann er vorðin elligamal. Her var ein hópur av møguleikum fyri gransking, sum als ikki funnust aðrastaðni.

Illtonkt fyri hvalastuldur

Dorete Bloch byrjaði tíðliga at taka sýnir av grindahvalum. Neyðugt var tí at taka skinnatal, longd og kyn. Hetta var síðvenja í Føroyum og var tí lætt, men tað var verri við vektini. Sambandið millum skinnatal og vekt kann vera sera ymiskt, alt eftir um ein honfiskur er kviðin ella ikki og eisini eftir føðigrundarlagnum í teimum skiftandi árstíðunum.

Í einum av fyrstu royndunum fekk hon møguleika at viga níggju hvalir.

„Tað gjørdi vit við at viga ein lastbil við ongum hvali og við hvali í lastini. Trupulleikin var bara

Dorete hefur verið virkin í undirvísing, gransking og ekki minst at fáa granskingina út til fólk.

Fólk, sum hava verið saman við Dorete Bloch, tá kanningar skulu gerast, undrast á, hvussu væl hon dugir at samskipa arbeiðið.

tann, at eingin av lastbilavektunum í Havn virkaðu akkurát tá, og vit koyrdu tí níggju hvalir í ein stóran lastbil og fóru niðan í Hundsarabotn at viga teir ein og ein.

Eg hevði fingið loyvi frá sýslumanninum at viga hvalirnar, áðrenn grindin varð merkt og býtt. Tíverri hevði sýslumaðurin gloymt at boða lögregluni frá flutninginum. Tá fólk sóu, at ein lastbilur fór niðan eftir Oyggjarvegin við fleiri hvalum í lastini, skundaðu tey sær at ringja til lögregluna, tí tey ivaðust ikki í, at her var ein, sum hevði stolið hvalir úr grindini í Havn,“ greiðir Dorete frá og flennur, tá hon hugsar um hendingina.

Grindakanningin fevndi eitt nú um, hvussu nógvur hvølpur grindahvalur fær, og hvussu grindahvalur parast. Tey funnu útav, at í paringartíðini koma tvær ella fleiri grindir saman, og at hannarnir úr einari grind fóru í ein annan bólk at finna sær honir at parast við. Kanningarnar vístu, at innanhýsis í einum grindabólki var skyldskapur millum

honir og ungarnar, men at eingin genetiskur skyldskapur var millum teir vaksnu hannarnar, ið vóru pápar, og restina av bólkinum. Nógv vísindaligt tilfar spurdist burtur úr grindakanningunum og Dorete heldur, at einar fimm doktoraritgerðir vórðu skrivaðar við grundarlag í kanningini.

Flogfarið datt niður

At kalla um somu tíð sum grindakanningarnar vóru, heitti landsstýrið á Dorete um at standa fyri hvalateljingum. Endamálið bæði við hvalateljingunum og hvalakanningunum var at fáa svar upp á allar spurningar, sum hvalafelagsskapirnir spurdu um. Hvalateljingarnar vístu til dømis, at hvalastovnurin ikki minskar, hóast føroyingar drepa burtur av stovninum á hvørjum ári.

Í sambandi við hvalateljingina hevði Dorete ábyrgdina av øllum tí praktiska. Hon skuldi útvega fólk og sjálvt rokniskapurin lá á hennara bordi. Hon visti í góðari tíð, at hon skuldi leiga bátar, og tí gjørdi hon ikki mætari enn at fáa sær dugnaskapsprógv bæði í sigling og motorlæru.

Til hvalateljingarnar í 1987 máttu tey leiga eitt flogfar. Tey vóru so óheppin, at flogfarið datt niður í ringum sýni uttarlag á Sørvágsfirði og trý fólk doyðu. Tað var ikki stuttligt og als ikki hjá Dorete, sum samskipaði arbeiðið og sum tí eisini kendi útlandingarnar, sum vóru við flogfarinum.

Bjargingarfólkini funnu staðið, har flogfarið datt niður, men eingin av teimum deyðu var funnin

„Tann sum ikki visti betur, helt at her búði ein rættiligur veiðimaður“

Dorete hevur flett
manga haru fyrí fólk í
grannalagnum. Afturfyrí
fekk hon høvi at kanna
harurnar.

aftur. Familjan hjá bretska lívfrøðingi, sum læt lív, kom til Føroya seinni um heystið og saman við teimum fóru Dorete og hinir báðir starvsfelagaðarnir við tyrlu á vanlukkustaðið. Har lögdu tey blómur og settu ein kross.

Fekk allar harurnar í grannalagnum

Í granskingini hjá Dorete rennur mangan saman millum arbeiði og privatlív. Tí skilja vit hana, tá hon sigur, at hon hevur heimsins besta starv.

Eftir at Dorete Bloch í 1976 var gift, byrjaði hon at kanna føroysku harurnar. Fólkini í Búðini skutu nógvar harur, og so hvørt sum dreingirnir mentust, fóru teir eisini út at skjóta.

Síðani 1976 hevur hon savnað eina rúgvu av tilfari og upplýsingum um føroysku harurnar. Hon hevur bæði mált, vígað og kynsgreinað. Seinni fór hon í holt við at kanna, um munur er á harustøddini á teimum ymisku oyggjunum. Hon fekk høvd og eitt frambein sendandi av skotnum harum ymsastaðni frá.

At máta høvdini úr ymsum pørtum í landinum hevði verið gjørt áður, og tí bar til at sambera við gomlu kanninginina. Eitt frambein skuldi fylgja við, tí tað er í legginum, at aldurin lætt kann lesast. Dorete fekk bæði røst og hálvrotin haruhøvd sendandi úr øllum landinum, sum síðani vórðu kókað á Støðisútbúgvingini. Tað luktaði sum rímiligt um alt húsið, so hesir haruskøltarnir vóru ikki væl umtóktir av Støðisleiðsluni.

Tað frættist í grannalagnum, at Dorete fegin tók móti harum. Stutt eftir komu fólk við harum, sum tey sjálvi ikki trøystaðu sær at fletta, og hongdu tær á træið uttan fyrí hjá Dorete. Afturfyrí fekk hon høvi at kanna harurnar. Tann sum ikki visti betur, helt at her búði ein rættiligur veiðimaður.

Seinni hevur Dorete endurtikið kanninginina, tá hon máldi 50 haruskøltar, og harukanningin er tiskil gjørd í trimum tíðarskeiðum.

Kjartan Hoydal um Dorete:

Á ársfundinum hjá **Altjóða Hvalaveiðunevndini, IWC, í 1985**, var aldargamla grindaveiðan hjá føroyingum harðliga álopin. Umhvørvisfelagsskapir, stuðlaðir av fleiri limalondum, lögdu eftir føroyingum. Ákærurnar vóru tvinnar:

Grindaveiðan var ikki burðardygg. Dráphátturin var ikki sambært nútímans djóraverndarreglur.

Táverandi landsstýrið tók hetta málið upp beinanvegin. Arbeiðið fór í gongd at kanna, hvussu tað varð státt við burðardygdini og við drápháttinum.

Peningur – heilt vist ikki óavmarkaður – varð fingin til vega. Dorete tók uttan himpr á seg at skipa neyðugu hvalagranskingina. Í góðum samstarvi við granskarar í øðrum londum eydnaðist tað eftir rættliga stuttari tíð at fáa til vega vísindaligt tilfar um grindaveiðuna. Djórasavnið undir Føroya Náttúrugripasavnið fór undir hvalagransking, serliga við grindahvali, og Dorete tók lut í og samskipaði eina stóra altjóða verkætlan á hesum øki. Grindamenn vandu seg við, at granskarar, við Dorete á odda, vóru mitt í rokinum millum grindamenn, tá grindin varð hildin til.

Upp aftur størri týðning hevði tað, at Dorete megnaði at fáa úrslitini út.

Arbeiðið hjá Dorete og hennara bólkki gjørdi, at vit, sum samráddust við onnur lond, fyrst í nítíárunum kundi vísa aftur uppáhaldinum, um at grindaveiðan ikki var burðardygg. Gott arbeiði við drápháttinum síðani hevur gjørt, at í dag er friður um grindasurningin – tá viðgongdir felagsskapir eru undantiknir.

Ein skylda at miðla gransking

Eftir at Dorete Bloch var búsett í Føroyum, gekk tað ikki long tíð til hon byrjaði at almannakunngera úrslitini av sínari gransking. Dorete hevur altíð hildið, at ein stórir partur av hennara starvi var at miðla úrslitini av øllum tí, hon fekst við.

„Tú umsitur ikki tinar egnu pengar, tú umsitur pengarnar hjá Palleba og Marsannu. Tí hevur tað týdning, at fólk síggja, at vit sita ikki hendur í favn. At miðla úrslitini er tað sama sum at gera tað sjónligt fyri fólki, tað vit arbeiða við. Eg havi beinleiðis hildið tað vera eina skyldu at miðla úrslitini, ikki bara fyri studentum, men til almenningin, millum annað gjøgnum Frøði.“

Hugburðurin hjá Dorete Bloch er greiður. Og tað eru ikki hissini bókur, verkætlanir og greinar, hon hevur latið úr hondum. Leyparnir mugu vera stórir, skulu teir rúma øllum, hon hevur prentað,

antin sjálv ella saman við øðrum. Og tað skal helst eitt sterkt klyvjaross at bera lærdómin heiman av Velbastað.

Hon hevur verið við til at útgeva 20 heftir og bókur, hevur skrivað útívið 60 vísindaligar greinar og 80 lættvísindaligar greinar umframt at hon hevur verið við í hópum av alskyns verkætlanum.

Dorete hevur eisini verið ófør at útvega pengar úr ymsum grunnum til sínar verkætlanin. Tú kanst fáa pengar eina ferð úr einum grunni, men síggjast úrslitini ikki, leggja grunnarnir lok á gávumildni. At hon hevur almannakunngjørt kanningarnar á prenti hevur tí virkað við til, at hon hevur fingið fleiri granskingarpengar.

Hennara ídni at varpað ljós á nyttuna av vísindum gjørdi, at Granskingarráðið í 2012 gav henni fyrstu heiðurslønina fyri at miðla gransking.

Plantur, fuglar og villini djór

Grindahvalurin fór við nógvari orku, men so nógvar onnur djór og so nógvar plantur vóru at granska í,

Ikki so lítil partur av náttúru- og djórgransking fer fram á royndarstovum.

Dorete mitt í verðini úti í náttúruni saman við einum roysningi og forvitnum tíðindafólki.

at fyri Dorete var spurningurin ongantíð, hvat hon skuldi gera næsta dag. Eisini var hon við í eini umhvørviskanning á Skálafjørðinum. Kanningin var gjørd í samstarvið við Boga Hansen á Havstovuni. Sum partur av lestrinum vóru næmingarnir á Støðisútbúgvingini við í verkætlan, har tað millum annað snúði seg um at kanna plankton, æti og ymisk botndjór.

Dorete var vordin varug við, at eingin lítil, hent bók fanst um føroysku planturnar. Hon tók tí stig til bóklingin Føroysk Litflora. Hon samskifti við plantufrøðingin Jóhannes Johansen, sum hevði gjørt fleiri planturannsóknir, men sum tá var í Danmark.

Dorete fór miðvíst til verka. Hvønn fyrrapart kom hon við einari plantu, sum Bárður Jákupsson skuldi tekna. Tað skuldi vera áðrenn klokkan tólv, tí hann skuldi hava dagsljós. Tey fóru um stóran part av landinum og vóru millum annað á Sandi í fleiri dagar saman við familjunum, har tey fingtu teknað ein hóp av plantum. Fleiri av upprunatekningunum til hesa Litfloruna hanga á Landsbókasavninum.

Í 1990 kom bókin Fuglar í Norðurhøvum, sum Dorete gjørdi saman við Søren Sørensen, ið tá undirvísti í Hoydølum. Skalt tú vita nakað um fuglar í Føroyum, so er henda bókin keldan, ikki minst við teimum frálíku tekningunum hjá Steen Langvad.

Óheft av nakrari bókaútgávu hevði Dorete fyrst í áttatiárunum gjørt eina fuglakanning, har hon fekk pengar frá Norðurlanda Ráðharraráðnum til at gera ein teljing av fuglum um alt landið. Hetta er tann einasta veruliga fuglateljingin, sum er gjørd í Føroyum. Fólk úr hinum norðurlondum vóru við í hesi verkætlan, sum tíverri ongantíð var gjørd liðug, tí grindakanningarnar trokaðu seg innímillum.

Størsta bókaverkið hjá Dorete er Villini súgdjór í Útnorði, sum hon gjørdi saman við Edward Fuglø. Bókin kom í 1999, og fyri verkið fekk Dorete M. A. Jacobsens virðisløn.

Upp í lógvan av álitisstørvum

Sum djóralívfrøðingur og sum stjóri á Náttúrugripasavninum hevur Dorete sitið í bæði føroyskum og altjóða nevndum. Í fleiri ár sat hon til dømis í Yvirfriðingarnevndini, og hon hevur leingi umboðað Føroyar í NAMMCO, súgdjórafelagsskapinum í Útnorði.

Dorete hevur eisini í nógv ár verið ritsjóri á Fróðskaparriti. Hon játtaði beinan vegin, tá hon varð spurð, tí hon helt, at tað hevði verið skomm, um Fróðskaparrit datt niðurfyri.

Her er Dorete í eini grind í Hvalvík í 1996.

„Fróðskaparrit er tað einasta ritið, har tú kanst almannakunngera og prenta vísindaligar greinar um Føroyar. Innihaldið í hesum greinum er av slíkum slag, at tað er trupult at fáa tað prentað aðrastaðni. At ein vísindalig grein verður prentað í Fróðskaparrit, har víst verður til keldur í øðrum altjóða tíðarritum, ger, at Fróðskaparrit verður kent í altjóða gransking. Ein stórur fyrimunur við Fróðskaparriti nú er, at tilfarið kann lesast á netinum á *timarit.is*,“ sigur Dorete.

Dorete hevur dugað væl at sæð tørvin á vantandi gransking og upplýsing í føroyskum viðurskiftum. Dømi um hetta er ein fullfíggaður referansulisti, sum hon hevur gjørt um alt tilfar, ið er skrivað um lívfrøðilig viðurskifti í Føroyum, undantikið fisk.

Hon var farin at troystast av allari orkuni, hon

Jens-Kjeld Jensen um Dorete:

Dorete brænder for sit arbejde og har meget kort fra tanke til handling. Hun er veltid og har mange kontakter både på og udenfor Færøerne.

Krúnan á bókaverkunum hjá Dorete Bloch: Villini súgdjór í Útnorði.

brúkti, tá næmingar á studentaskúlunum í heilum komu til hana í sambandi við uppgávur, sum tey skrivaðu. Hon brúkti nógva tíð at leita tilfar fram, sum hon og onnur høvdu skrivað um øll hugsandi lívfrøðilig evni. Dorete gjørdi eitt heilt serpentsavn við øllum, sum er skrivað um Føroyar á hesum øki, og hon fekk alt heim, sum er skrivað í útlendskum ritum. Útfrá hesum gjørdi hon ein lista, sum áhugadur næmingar kunnu leita í og síðani sjálvir koma á Náttúrugripasavnið at útvega eitt eintak.

Hevur fingið allan heiður

Universitetið í Aarhus heiðrar lesandi við eini gullmedaljuuppgávu, ið Dorete Bloch fekk í 1969 fyrri ritgerðina um dansku knubbasvanarnar. Sambært síðvenju var Fríðrikur IX kongur til staðar og handaði henni gullheiðursmerkið.

Dorete er ikki smátøkin, tí hon hevur givið øllum alla ta vitan, hon eigur. Men hon er heldur ikki lítillátin, undirbrotlig ella setir ljós sítt undir skeppuna. Hon hevur lært at siga takk.

„Eg havi fingið so nógvan heiður fyri mítt arbeiði, sum eingin annar í Føroyum hevur fingið. Eg havi fingið gullmedalju fyri mína fyrstu ritgerð, M. A. Jacobsens virðisløn fyri bókina Villini súgdjór í Útnorði, eg havi fingið Miðlaheiðurslønina hjá Granskingarráðnum, eg varð útnevnd professari og

nú verið eg lýst í vangamyndum bæði her og har,“ sigur ein nøgd Dorete Bloch.

Nógva frítíð

Í hurlivasanum millum undirvísing, gransking, stjórarstarv, nevndararbeiði, skrivning, ferðing og alt møguligt annað, er natúrligt at spyrja, um ein kona sum Dorete Bloch hevur nakra frítíð.

Kemur tú inn til hana á Velbastað, nýtist tær einki svar. Í køkinum standa vakurt dreyðir trælutir og hondgjørd tilfar burtúr horni og beini, á gomlu apotekaraskivuni liggja skyggjandi øðuskeljar, sum hon brúkar til at evna heimagjørdar sápur úr tálgi, og allur maturin á borðinum er heimagjørdur. Og eins og hon er stolt av sínum vísindaligu avrikum, so brettir hon sær av, hvussu hon brúkar frítíðina.

„Eg havi hópin av frítíð. Tú skuldi sæð, hvussu nógva eg fái bundið og seymað til børnini, umframt at eg geri allan matin sjálv, bæði av slakti og fiski, umframt alt sum eg súlti. Eg havi tímað væl, havi orkað væl og havi havt eina góða familju. Hjá Olávas og mær var tað ongantíð millimeturjavnstøða. Tann sum vaknaði fyrst, fór upp og gav hinum drekka á songina og tann, sum kom fyrst heim, byrjaði at gera døgurða,“ sigur Dorete.

Nú riggar professarin av, og frítíðin gerst rúmari. Men enn liggja greinar um harur og føroyska døglingin og bíða. Og ein grein um flogmýs, sum Jens-Kjeld Jensen, ein skoti, ein íslendingur og Dorete hava skrivað í felag, er eisini ávegis. Harumframt er ein grein um hvítravnin á veg.

„Eg kann endurtaka, einki mark hevur verið fyri, hvat eg havi rótað meg inn í, og soleiðis sum eg eri innrættað, hevur tað hóskað væl til mín. Men nú ætli eg mær ikki at róta meg inn í nakað nýtt,“ staðfestir Dorete Bloch.

Dómsnevnd sett av Granskingarráðnum tá Dorete fekk Miðlaheiðurslønina 2012:

„Í orðsins sanna týðningi hevur Dorete Bloch bustað støvið av granskingini, latið seg í gummistívlar og húgvu fyri at vera á staðnum við sínum livandi frásagnum um alt frá grindahalum og skordjórum til haru- og plantulív.

Við fangandi framferð hevur Dorete Bloch rokkið hvørjum króki í landinum og ikki minst kveikt áhugan hjá okkum øllum fyri føroyskari gransking í øllum sínum fjølbroytni.“

Myndir:
Náttúrugripasavnið
og Bjarni Mikkelsen.

Føroyskar bókmentir sum heimsbókmentir

Heimsbókmentir eru eitt idealistiskt hugtak frá romantikkinum, Sum við nýggju samskiftismøguleikunum hevur fingið eitt realistiskt grundarlag. Heimsbókmentir eru í dag endurmentar til eitt granskingarøki í skjótari framgongd at kalla um allan heim. Sum bókmentarepublikk eru Føroyar bókmentaliga longu vorðnar sjálvstøðugar við tí tilknýti og luti, sum tær hava í heimsbókmentunum. Føroyskir rithøvundar hava skapt verk, sum kunnu metast javnt við meistaraverk í heimshøpi. Hesi verk og hesir rithøvundar hava gjørt Føroyar til eina modernaða bókmentatjóð, sum hevur eitt sjálvstøðugt svar til ávirkan uttaneftir og til modernitetin í heila tikið.

Bergur Rønne Moberg

moberg@hum.ku.dk

Postdoc við

Keypmannahavnar

Universitet

**„Ich bin
Weimaraner,
ich bin
Weltbewohner“
(Lepenes
2008) (eg eri
weimaranari, eg
eri heimsíbúgv)**

Tað var upprunaliga Goethe, sum í einari hissini viðmerking í januar 1827 til sín skrivara Johann Peter Eckermann kom fram við hugtakinum „Weltliteratur“. Her ger Goethe heimsbókmentir til felags ogn hjá allari mannaættini og undirstrikar samstundis, at tjóðarbókmentir hava ikki so nógv at siga longur, men at ein nýggj tíð er komin, sum er heimsbókmentaliga tíðarhvarvið og at øll sum arbeiða við bókmentum mugu stremba eftir at framskunda hetta nýggja skeiðið í mannasøguni (Goethe, 1827).

Í dag sveiggjar pendulið aftur móti heimsborgaraanda og kosmopolitismu. Hugsanir Goethe um heimsbókmentir peikaðu nøkulunda sama veg. Goethe segði um seg sjálv, at „Ich bin Weimaraner, ich bin Weltbewohner“ (*Lepenes 2008*) (eg eri weimaranari, eg eri heimsíbúgv). Men Goethe og hansara samtíð høvdu ein trupulleika, og tað var eitt ikki serliga vælment samskifti og undirstøðukervið. Við øðrum orðum var onki munadygt heimsufatandi samskifti, har vitan, vørur og menniskjur áhaldandi ferðast tvørtur um lond og høv, sum í dag skapa ein markspreingjandi samskiftisstreym. Tað er tað sama, sum hendir við framhaldandi týðingum av bókmentum og týðingum yvirhøvur, sum krossa allar tjóðarmentanirnar

og skapa eitt grundarlag fyri einum heimsbókmentiligum marknaði og harvið eisini eitt betri grundarlag fyri heimsbókmentiligari tilvitan.

Heimsbókmentir eru eitt idealistiskt hugtak frá romantikkinum, sum við nýggjum samskiftismøguleikunum hevur fingið eitt realistiskt grundarlag. So hetta var visionert hugsað av Goethe, sum framhaldandi er tann mest virðismetti rithøvundurin í týskari mentan. Hann vendi sær á sínum ellisárum og her í kjalarvørrinum av fronsku og amerikansku kollveltingini burtur frá tí reglubundnu klassisismuni og móti einari fruktagóðari bókmentiligari kosmopolitismu, sum vildi opna bókmentirnar og Evropa mótvegis restini av heiminum.

Í dag eru „heimsbókmentir“ endurmentar til eitt granskingarøki í skjótari framgongd at kalla um allan heim. Hetta umtakið kann taka ymsar týðningar, sum m.a. kunnu vera: 1) samløgjan av øllum heimsins bókmentum á øllum málum til allar tíðir, 2) heimsins bestu bókmentir, t.e. bókmentalig meistaraverk og 3) ein máti at lesa bókmentir uppá, sum leggur dent á sambandið millum stað, tjóð, región og alheimsgerð. Triðja punktið er tað týðningarmesta í mínum arbeiðið, tí her liggur denturin á verk, sum bæði eru staðbundin og sum náa út um stað og tjóð og út í

Føroyski pallurin á
Bókamessuni í Frankfurt.
Foto: Birgir Kruse.

ringrásina uttan fyri upprunamentanina (Damrosch 2003: 4).

Tá Føroyar her verða róptar bókmentarepublíkk, so vil tað siga, at landið bókmentaliga longu hevur loyst ella er vordíð sjálvstøðugt við at hava fingið samband við og lut í heimsbókmentunum. Føroyskir rithøvundar hava skapt verk, sum kunnu metast javnt við meistaraverk í øðrum bókmentamentunum. Hesi verk hava eina innbygda universella appell og sum í dygd eru á evropeiskum støði. Hesi verk og hesir rithøvundar hava gjørt Føroyar til eina modernaða bókmentatjóð, sum hevur eitt sjálvstøðugt svar til ávirkan uttaneftir og til modernitetin í heila tikið.

Tað sjálvræði, her er talan um, er ikki av politiskum slag. Her er eingin bein linja og ongar lættar koplingar millum listaligt og politiskt sjálvræði, men tað er næstan sjálvsagt, at tað kortini er eitt samband millum listaligt sjálvræði og tjóðskaparverkið ella stríðið fyri størri málsligum, mentanarlíggum og politiskum sjálvræði, sum hevur sett so sterkan dóm á at kalla alt alment kjak í Føroyum í meira enn 100 ár. Men listin er og verður sín egna, og bókmentaliga sjálvræðið verður tiskil køvt, um politiska sjálvræði spælir fyrstuviolin í bókmentunum. Tí má man, tá samanum kemur, skilja millum bókmentarepublíkk og politiska republikk.

Place-branding og bókamessan í Frankfurt

Um vit halda fast við drívmegina aftanvert hesa sjálvshevan, so roynast bókamessur og onnur

marknaðarkend tiltøk sum eitt slag av framhaldi av strembanini at skapa sjálvstøðugar bókmentir. Í dag kanska meira enn fyrr snýr tað seg ikki bara um at skriva stór skaldverk, men eisini um at fáa tey marknaðarførd uttanlands. Rithøvundar eru ikki nøgdir við bara at hava ein heimamarknað at skriva til. Marknaðarføringin er eisini ein partur av føroysku bókmentarepublíkkini, hvørs sjálvræði verður styrkt, um føroyskar bókmentir náa út til ein størri lesaraskara enn tann føroyska.

Sum á øðrum økjum snýr list seg um sjálvshevan í breiðan forstand. Hon er eitt ynski um at koma fram í heiminum bæði hjá einstaklinginum og tjóðum. Ikki bara einstaklingar, men eisini tjóðir kappast um fínastu heiðurslønirnar so sum Heiðursløn Nobels, Bókmentaheiðursløn Norðurlandaráðsins o.s.fr. Tjóðir og einstaklingar branda seg sjálf og gera nógv burtur úr netverkum og øðrum, sum kunnu hjálpa einum við at gera verk og verkætlanir av ymsum slag sjónligari og íløguaatraktiv í størri hópum enn eitt nú tí føroyska.

Eitt dømi um branding ella place-branding var føroyska luttøkan á árligu bókamessuni í Frankfurt í 2011. Eg var á messuni hetta árið, har Føroyar fingi ein rættiliga stóran pall at vísa sínar bókur fram á. Føroyski pallurin var prýddur við fotomyndum av litríkum húsum og landsløgum frá føroyskum signaturstøðum sum Gjógv og Gásadali. Føroyar vóru myndaðar sum ein natúrtjóð, og sum ein „annar heimur“ samanbórið við stórbýarveruleikan. Myndirnar hava ivaleyst appellerað til dreyrnar hjá messugestunum um sterka náttúru í londunum í norðurhøvum.

Í ringrás um knøttin

Heimsbókmentir eru ikki bara verk, sum rækka víða ella sum hava uppiborið at rækka víða, men eisini ymisk motiv og motivsøguligir figurar sum Don Juan, Faust, Robinson Crusoe og Hamlet. Hesi eru allir symbolfigurar uppá evropeiska individualismu (Watt, 1996), men figurarnir taka lit eftir tí staðbundna og einstøku tjóðarbókmentunum. Figurarnir hava havt gestaframsýslur í øllum heimsins tjóðarbókmentum og hava eisini verið á vitjan í føroyskum bókmentum.

Stuttsøgan hjá William Heinesen „Don Juan frá Tranhuset“ (1970) er eitt gott dømi um hesa megningringrás av einum altjóða motivi. Nýtslan av hesum og øðrum evropeiskum frontfigum er dømi um, hvussu føroyskar bókmentir taka seg sjálvar út á streymasjógv – út um tjóðar- og staðarhøpi – og harvið gerast limur í bókmentaligu heimsrepublíkk-

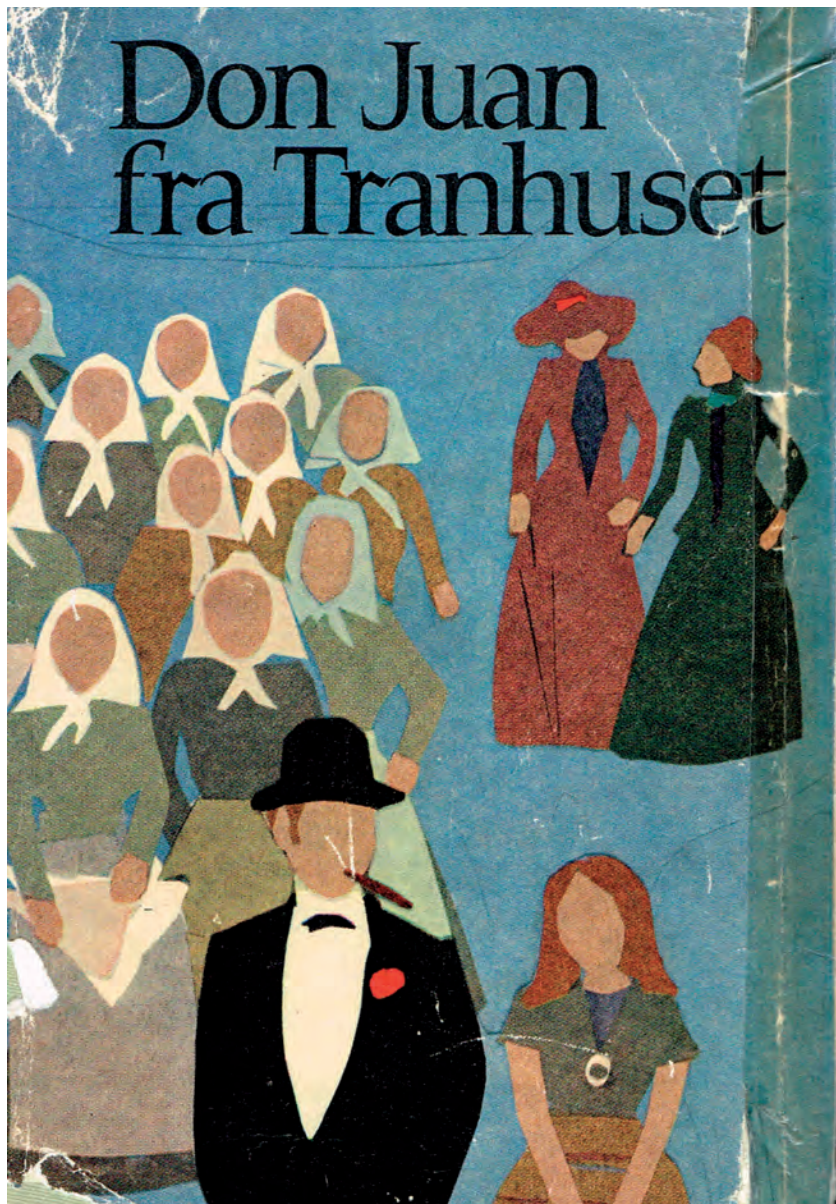
ini. „Alle færøske problemer er verdensproblemer i en nøddeskal“ skrivar William Heinesen til Christian Matras 10. oktober 1945 (Skarðhamar 2009: 288). Orðini eru skrivað við krígsslok. Í kríggi koma flestøll viðurskifti til skarpskeringar, og nógv kemur týðiligari til sjóndar. Av somu grund fekk hesin heimsbardagi stóran týdning fyri heimstílvit-anina í føroyskum heimsbókmentum.

Eitt annað dømi um eitt heimsúmfatandi ferðamotiv er ein tulkning hjá Williami Heinesens av aðalregluni hjá Descartes: cogito, ergo sum (Eg hugsi, sostatt eri eg). Í stuttsøgukringinum *Laterna Magica* (1985) hjá William Heinesen verður hetta filosofiska vesturlenska statement brúkt til at „recasta“ og bjóða skynsemisskýrta evropeiska tankanum av. William tekur orðini hjá Descartes niður á jørðina og inn í kroppin við at umskapa tey til „Jeg nyser, altså er jeg!“. Her fluktar William við guatemalska rithøvundin Miguel Angel Asturias, sum eisini hevur sína versjón av hesari aðalreglu: „Eg dansi, sostatt eri eg“ (Zerlang 2001: 24). Ein annar Miguel – spanski rithøvundurin Miguel de Unamuno, sum slóðaði vegin fyri magiskari realismu í Latínamerika – spælir sær eisini við „orðatak“ „Descartes“ og skrivar: „Sum ego, cogito“ (Unamuno 2001: 23). Unamuno bjóðar ikki bara Descartes beinleiðis av við at orða seg á latíni, men eisini við at venda „Cogito, ergo sum“ á høvdið. Hjá Unamuno stendur sostatt, „Eg eri, sostatt hugsi eg“. Sostatt beint øvugt Descartes, sum sigur „Eg hugsi, sostatt eri eg“. Unamuno raðsetur lív og veran hægri enn tankan.

Í øllum trimum førum verður ein upphavliga evropeisk aðalregla onkursvegna vend á høvdið við tað at veran verður lýst sum ein spontan kropslig og kenslulig veran meira enn ein rationell hugsan. Allar triggjar endurskrivingar og endurtulkingar av hesari meginviðtøku hjá Descartes bjóða vesturlenska ratio ella skynsemistankanum og harvið eisini evropeiska sundurbýtingarandanum av: millum elitu og fólksligheit, form og meining, subjektivan veruleika og veruleikan uttan fyri eygnarivið, nærleika og fjarleika, náttúru og mentan. Saman við Platon, Aristoteles og Kant, er Descartes ein av teimum fyra mest arketypisku vesturlensku tonkj- arunum (Casey, 1997).

Institut for World Literature

Tað liggur í navninum sjálvum, at heimsbókmentir venda sær móti heiminum. Hetta er eisini ein stremban millum bókmentafrøðingar, sum arbeiða við hesum granskingarøki, at líta út um tjóð og

Forsíðan á stuttsøgusavninum *Don Juan fra Tranhuset* (1970) eftir William Heinesen.

región. David Damrosch, professari í samanberandi bókmentum við Harvard University, hevur sett sær fyri at fylgja andanum í orðum Goethes um at framskunda realiseringina av heimsbókmentum. Damrosch setti í 2011 eitt nýtt institutt á stovn við navninum Institute for World Literature (IWL), sum hoyrir heima á Harvard. IWL hevur síðan 2011 hildið eitt summerseminar uppá ein mánaða á hvørjum ári ymsa staðni kring knøttin. Luttakararnir eru bæði lesandi, lektarar og professari úr øllum heiminum. Eg luttók á hesum seminari á Harvard University í fjør og luttaki á seminarinum aftur í ár, sum verður í Hong Kong.

Føroyskir rithøvundar hava skapt verk, sum kunnu metast javnt við meistaraverk í heimshøpi.

Resten i Vesten

Eg gav eina bók út í mai (2014) við heitinum Resten i Vesten. Verdenslitteratur i modernismens margin, sum er beinleiðis hugkveikt av gransking innan øki heimsbókmentir tey seinastu árin. Bókin er ein greining av seks skaldsögum – fyra føroyskum og tveimum kontinentalevropeiskum. Talan er um hesar rithøvundar og hesar skaldsøgur:

- *Barbara* (1939) eftir Jørgen-Frantz Jacobsen
- *Det gode Håb* (1964) eftir William Heinesen
- *Á ferð inn í eina óendaliga søgu I-VII* (1980-92) eftir Jens Pauli Heinesen
- *Undir Suðurstjørnum* (1991) eftir Gunnar Hoydal
- *Doktor Faustus* (1947) eftir Thomas Mann
- *La peste* (1947) eftir Albert Camus

Eg havi valt at greina bæði føroyskar skaldsøgu-klassikarar og tvær heimskendar skaldsøgur fyri at undirstrika kraftlinjurnar millum føroyskar og kontinentalevropeiskar bókmentir. William Heinesen var serliga áhugaður í Camus frá 1960-árunum og frameftir og Jens Pauli Heinesen segði í einari týskari samtalu „Mich interessiert alles an der

Mann-familie“, og tað sæst aftur í hansara skaldverkum. Bókin lýsir sostatt sambandið millum náttúruávirkaðan og upprunadæmdan norður-atlantiskan hugsanarhátt og meginrák í vesturlendskari hugsan frá Platon til Camus.

Høvuðsspurningurin í mínari bók er „hvar er modernisman?“ Tað er ein kanning av, hvat hendir, tá vit spyrja „hvar er modernisman?“ og ikki bara „nær var og er modernisman?“ Sæð í mun til samleikaspurningin vil hetta siga, at spurningurin „hvør eri eg?“ verður hugsaður gjøgnum „hvar eri eg?“ Høvuðspersónarnir í øllum hesum skaldsögum verða feldir inn í ein samanhag, sum er eitt stað skilt sum eitt breitt royndargrundarlag.

Samanfating

Greinin hevur lýst føroyskar bókmentir sum heimsbókmentir (Moberg 2014a/b) við at spora umfatandi mynstur millum tær og vesturlenska hugsan. Føroyskar bókmentir hava kortini síni egnu sereyðkenni og eru stjórnaðar av einari umfatandi tilgongd til originalitet, sum eisini umfatar kjölfestuna av landslagi, søgu, religiún og politikki hjá hesum rithøvundum. Hesir rithøvundar baldýra seg gjøgnum 20. öld við einari ørgrynna av áhaldandi koplingum millum staðbundið tilfar og útlenskt árin. Í hesum bókmentum fer fram ein stór samrøða millum alólík virðis-, vitanar- og royndarøki sum politikkur, vísindi, religiún, landafrøði og søgu, samstundis sum hesi ymsu øki eru sundurskild. Skilnaðurin er bara ikki so endaligur sum í eitt nú modernistiskari heimspeki og samfelagsfrøðiligari

Felagsmynd av øllum luttakarunum á Institute for World Literature, Harvard University 2013.

modernitetsástøði. Fyndugari orðað hava hesar bókmentir í sær bæði røtur og rutur, rótfesti og rørileika. Hetta er tað kosmopolitiska fatanarstøði, sum fer gjøgnum alla heimsbókmentaliga hugsan.

Bókmentir

Casey, Edward S. 1997: *The Fate of Place. A Philosophical History*. University of California Press.

Damrosch, David 2003: *What is World Literature?* Princeton University Press. Princeton og Oxford.

Goethe, Johann Wolfgang 1827: „Gespräche mit Eckermann“ i: *Hamburger Ausgabe*, bd. 12. Deutscher Klassiker Verlag, 222-229.

Heinesen, William 1970: „Don Juan fra Tranhuset“, i: *Don Juan fra Tranhuset*. Gyldendal, 195-237.

Heinesen, William 1985: *Laterna Magica*. Gyldendal.

Lepenes, Wolf 2008: Kultur und Politik. *Deutsche Geschichten*. Fischer Taschenbuch Verlag.

Moberg, Bergur Rønne 2014a: *Resten i Vesten*.

Verdenslitteratur i modernismens margin. Forlaget Spring.

Moberg, Bergur Rønne 2014b: „Tror de boligsøgende på en mening med tilværelsen. Verdenslitteratur“, i: *Blink. Litterær analyse og metode*. Gorm Larsen og René Rasmussen (red.). Aalborg Universitetsforlag, 177-203.

Skarðhamar, Ann-Kari 2009: *Christian Matras' brevveksling med William Heinesen og Karsten Hoydal*. Fróðskapur.

Watt, Ian 1996: *Myths of Modern Individualism. Faust, Don Quixote, Don Juan, Robinson Crusoe*. Cambridge University Press.

Wildraut, Detlef 2011: „Jens Pauli Heinesen zum Bedenken“, i: *Tjaldur* nr. 46. Deutsch-Färöischen Freundeskreises, 13-17.

Zerlang, Martin 2001: *Fem magiske fortællere og et rids af romanens historie i Latinamerika*. Spring.

Um Bergur Rønne Moberg

Exam.art. við Fróðskaparsetur Føroya Mag.art., Ph.d. og tvær ferðir Post doc. við Københavns Universitet. Útgivið seks bókur á føroyskum og donskum um norðurlendskar og aðrar evropeiskar bókmentir og greinir á enskum, týskum, føroyskum og donskum.

Stórirur áhugi fyri setursdegi

Nógv fólk vóru komin saman í samkomuhøllini á Námsvísindadeildini á Fróðskaparsetrinum 20. mai, tá ið Setrið skipaði fyri setursdegi.

Á setursdegnum, sum verður hildin á hvørjum ári, hava starvsfólkini á setrinum høvi at bera fram og kunna um ta gransking, tey fáast við dagliga. Í ár hevur Fróðskaparsetrið fingið tveir nýggjar professarar. Teir eru Bogi Bech Jensen, sum er professari í orkufrøði, og Kári á Rógvi, sum er professari í lögfrøði. Á setursdegnum hildu teir báðir fyrilestur um ávikavist orku í Føroyum og um lóg og trætu í Føroyum, sæð úr sjónarhorni brúkaranna.

Bogi Bech Jensen er professari í orkuverkfrøði. Hann hevur eina fyrstu útbúgving sum maskinmeistari, síðan hevur hann lisið á Setrinum og í Newcastle har hann eisini tók doktaraheitið í elektroverkfrøði. Bogi hevur seinastu árin starvast sum lektari á DTU. Bogi hevur ábyrgd av at byggja nýggja vísindaøkið upp á Setrinum og av nýggju útbúgvingini í orku og umhvørvisverkfrøði.

Kári á Rógvi tók doktaraprógvið við Háskóla Íslands í 2009. Hann hevur starvast sum lektari á Setrinum í fleiri ár og hevur bygt upp eitt virkið lögfrøðiligt umhvørvi á stovninum. Nógv hava lisið stakgreinalestur bæði á bachelor- og á masterstigi. Í fjør varð skipað fult 2 ára masternámi í lögfrøði við Kára á Rógvi sum útbúgvingarleiðara. Kári varð framfluttur til professara í lögfrøði frá 1. mars 2014.

Í dag eru 9 fast settir professarar á Setrinum. Harumframt hevur Setrið gjøgnum samstarv við aðrar stovnar vísindafólk knýtt at stovninum, bæði á professara- og á lektarastigi.

Vísindaligar framløgur og fyrilestrar

Á setursdegnum helt Hannes Gíslason fyrilestur um dátugreining, statistiska modulering og bioinformatick. Hannes tók við sum professari í KT-verk-

frøði á Setrinum í 2009. Hann hevur havt týðningarmiklan leiklut í menningini av fakøkinum og hevur í dag ábyrgd av KT-verkfrøði útbúgvingini.

Ása Róin hevur eina masterútbúgving í sjúkrahúsfyrirgættum, og er um at verða liðug við sína ph.d. verkætlan um eldraðkið. Á setursdegnum helt hon fyrilestur um áhugaverd sjónarmið og hugsan um eldraðkið og hugtakið at gerast eldri.

Noomi í Dali er útbúgvin tekstildesignari, master í vaksnamannalæru og hevur júst lokið kandidatprógvi í didaktikk. Noomi starvast sum námslektari innan hondarbeiði og kreativitet. Á setursdegnum helt hon fyrilestur um kreativitet í læraraútbúgvingini.

Erika Hayfield er útbúgvin Master í marknaðarføring frá Napier University í Edinburgh. Her vardi hon í 2008 sína ph.d. ritgerð, har evnið var forbrúkaratferð hjá børnum. Erika tók við starvinum sum adjunktur 1. januar í ár. Á setursdegnum helt Erika fyrilestur um kyn, arbeiðstíð og javnrættindi.

Søgan um Fróðskaparsetur Føroya

Tann fyrsta lógin um Fróðskaparsetur Føroya varð samtykt í lögtinginum 20. mai 1965. Hetta varð gjørt eftir uppskoti frá Føroya Fróðskaparfelag.

Í røðu síni á setursdegnum segði Sigurð í Jákupsstovu rektari m.a., at sambært viðmerkingunum til ta fyrstu lógina skuldi Fróðskaparsetrið „fremja rannsóknararbeiði og skipa fyri hægri undirvísing í Føroyum í sambandi við søvn landsins: Landsbókasavnið, Landsskjalasavnið, Fornminnissavnið, Náttúrugripasavnið og Fiskirannsóknarstovuna“

Onnur lóg um Fróðskaparsetur kom í 1987. Skipanin broyttist tá soleiðis, at starvsfólkini valdu

sonevnd megindeildarráð, setursráð, rektara og vararektara.

Í 2008 varð nýggja seturslógin samtykt. Hon ásetir, at eitt 7 mannstýri – tilnevnt av landsstýrismanninum – er evsta vald Setursins. Lógin frá 2008 ger eisini av, at Læraraskúlin og Sjúkrarøktarfrøðiskúlin skulu vera partur av Fróðskaparsetri Føroya.

Á Setrinum eru í dag fimm deildir: Námsvísinda-deildin, Føroyamálsdeildin, Náttúruvísinda-deildin, Sjúkrarøktarfrøðideildin og Sögu- og samfelags-deildin, sum eru skipaðar í tvær megindeildir, hvør undir leiðslu av einum dekan.

Bachelorútbúgvingar eru 10 í tali og í lötuni er 3 masterútbúgvingar. Í lötuni eru umleið 600 fulltíðarlesandi umframt at nógva lesa stakgreinalestur – tey eru meiri enn 300 í tali seinasta árið.

Framtíðarætlan fyri Setrið

Sigurð í Jákupsstovu vísti í røðu síni á, at skal Fróðskaparsetrið røkka málinum at skipa eitt dygdargott altjóða universitet, er neyðugt at Setrið veksur munandi í vavi. Hetta merkir, at vit skulu hava fleiri vísindafólk, fleiri lesandi og at hólsviðurskiptini skulu nútímansgerast og miðsavnast. Góð og fræls gransking er grundarlagið undir einum universiteti.

LÝSING AV FAKØKI:

Bókin

– frá hugskoti til liðugt verk

Marna Jacobsen
marna@bfl.fo
ritstjóri
Bókadeild Føroya
Lærarafelags

Tú situr við eini bók í hondunum, blaðar og byrjar at lesa. Tú hugsar vanliga ikki so nógv um, hvussu bókin er vorðin til. Kanska er eingin bók fullkomin, men betri bókin er, og færri lýtir eru í teksti, myndum og uppseting, minni hugsar tú um, at talan er um eina langa tilgongd. Er bókin hinvegin full av feilum, og er hon ósamanhangandi og sálarleys, steðgar tú á. Og spurningarnir hópa seg upp um, hví fólkin handan bókina ikki hava gjørt sær nóg stóran ómak. – Henda greinin snýr seg um uppgávuna hjá einum ritstjóra, tá ein bók verður til.

Av mongu bókaforløgum í Føroyum eru tað bara nøkur heilt fá, har fleiri fólk arbeiða við handritum til tess at bøta um dygdina. Fimm úr rúgvuni, sum geva rættiliga fitt av bókum út hvørt ár, eru Bókadeild Føroya Lærarafelags, Nám, Sprotin, Fróðskapur og Mentunargrunnur Studentafelagsins.

Nám og Fróðskapur eru forløg, sum geva yrkisbøkur út. Nám gevur skúlabøkur út til fólkháskúla og miðnám, og Fróðskapur gevur í høvuðsheitum bøkur út, ið byggja á vísindaliga gransking. Nám hevur ritstjórar í starvi, umframt at tey brúka fólk úti á skúlunum sum ráðgevar og annað. Fróðskapur hevur eina nevnd, sum metir um fakliga stigið og sendur eisini síni handrit út til fólk, sum tey meta hava fakliga vitan til at gera metingar av handritum. Sostatt brúka bæði hesi forløgini ritstjórar í arbeiðinum. Hetta er neyðugt, tí útgávur sum hesar, ið

Tað krevur hegni og nærlagni at týða bókur sum Harry Potter til føroyskt.

skulu brúkast í undirvísing, og sum skulu endurgeva gransking á ymsum økjum, mugu lúka harðar treytir.

Øðrvísi er við tí fagurfrøðiliga skaldskapinum, har vit mangan hava hug at halda, at tað ikki er so átrokandi at viðgera slíkt sum skaldsøgur, stuttsøgur ella yrkingar. Vit hava kanska hug at halda, at um rithøvundurin hevur gávur at skriva, so nýtist ongum uttanfyristandandi at blanda seg uppí.

Ritsjórin er neyðugur

Rithøvundar halda tað vera heilt natúrligt at ritsjórar meta um og arbeiða við handritunum saman við rithøvundanum. Eg gloymi ikki, tá ið Lene Kaaberbøl var og vitjaði í Føroyum í sambandi við, at Bókadeildin fylti 50 ár. Hon greiddi frá, hvussu gekst, tá hon hevði sent sítt fyrsta handrit til eitt

forlag. Tey bóðu hana koma á fund og søgdu, at hon dugdi framúr væl at skriva, og at tey fegin vildu geva bókina út, men at hon fyrst skuldi fara til hús og skriva alt umaftur. Og tað gjørdi hon so, segði Lene Kaaberbøl, og har komu fleiri broytingar eftir tað. Hefti meg eisini við, at rithøvundurin Kim Leine í samrøðu við Kim Simonsen á Bókadøgnum 2013 segði: „Da jeg skrev bogen om anden gang...” um bókina Profeterne i Evighedsfjorden, sum hevur fingið ótaldar viðurkenningar.

Tey bæði forløgini Sprotin og Mentunargrunnur Studentafelagsins eru forløg, sum geva út skaldskap til vaksnin. Sprotin gevur aloftast týddar skaldsøgur út. Og tí verður mesta arbeiðið har at meta um týðingar, at rættlesa og hava málsligar viðgerðir.

Mentunargrunnur Studentafelagsins er tað forlagið, sum gevur flest upprunaskaldsøgur út. Har

Bøkur kunnu vera prýðiligar, men skulu tær lesast, mugu tær hava ein boðskap og ritstjórnast við skili.

er eitt fólk, sum tekur sær av forlagnum. Tí er eyðsæð, at ikki stórvegis kann gerast við at ritstjórna hesar bøkurnar, og tað er eftir mínum tykki stórt spell og sæst mangan aftur í útgávuðum. If you don't mind me saying so. Hesir høvundarnir mugu dúva uppá vinir og kenningar og mangan aðrar rithøvundar, sum vilja lesa handritini ígjøgnum. Men hesi hava ikki høvi til at sita og arbeiða konsentrerað við einum handriti og hjálpa rithøvundanum at fáa eitt enn betri úrslit út í bókahandlarnar. Tað er stórt spell, og Rithøvundafelagið eigur at gera okkurt við hetta. Men tað er við hesum sum við so mongum øðrum, at her manglar peningur.

Hesi viðurskifti geva mær høvi til at taka mítt eigna forlag fram, sum hevur tveir ritstjórar í starvi. Bókadeildin hevði brúkt ritstjórnararbeiði í nógv ár, fyrst við tað at handrit vórðu send út úr húsini at fáa viðgerð, áðrenn fyrsti ritstjórinn varð settur í starv í 2002 og annar í 2004.

Á einum forlagi sum Bókadeildini, har uppgávan er at geva bøkur út til børn og ung, er ritstjórnararbeiðið av tvínnandi slagi:

1. Metast skal um bókina alt eftir hvønn aldur hon er egnað til
2. Metast skal um bókina eftir fagurfrøðiligum krøvum, tvs. at dygdin skal vera í hásæti.

Hvat er ein ritstjóri?

Ritstjórinn lesur og metir um innsend handrit, hevur samband við rithøvundar, týðarar, myndprýðarar, umframt at fylgja við á útlenska marknaðinum fyri at finna góðar bøkur at týða. Fakliga støði hevur ein ritstjóri mangan av at hava lisið bókmentir og mál.

Eg havi verið ritstjóri í skjótt 10 ár, havi lisið norðurlandskar bókmentir og mál. So við og við havi eg savnað mær saman eina nokkso stóra fakliga barlast og havi lært meg nokkso nógv um menniskju, og hvussu tú skalt fara við fólki, hvørs hjartablóð liggur í skrivaða orðinum. Ritstjórar á mínum arbeiðsplássi halda seg alla tíðina a jour við at lesa fakligar bókmentir og við at taka lut á ráðstevnum um bókmentir. Tað er sera týðandi fyri ikki at stagnera í arbeiðinum.

At vera ritstjóri handlar í stóran mun um at hava virðing fyri skapandi fólki, og tí tey skapa. Stutt sagt er uppgávan hjá einum ritstjóra at vegleiða rithøvundan og at grundgeva fyri, hví okkurt eigur at broytast.

Arbeiðsgongd

Tá ið eitt handrit kemur inn á Bókadeildina, verður tað fyrst lisið av einari bókmentalogari nevnd. Bókmentalogari nevndin er sett í samráð við Føroya Lærarafelag, og har sita aloftast skúlabókavørðar. Tað er eisini fyri at tryggja, at vit hava fólk afturat okkum, sum so at siga hava fingurin á pulsinum. Fólk, sum dagliga ferðast millum børn og síggja, hvat tað er, sum tey lesa, og hvat tað er, sum hugtekur, ella hvat tað er fyri lesitilfar, sum tey mangla á føroyskum.

Tá ið handritið er sloppið ígjøgnum nálaureygað, fær ein ritstjóri tað at lesa og viðgera. Ritstjórin hevur síðan ábyrgd av handritinum og øllum samskifti við rithøvundan. Arbeiðsgongdin hereftir verður eitt slag av aftur og fram samskifti, líka til mett verður, at nú er komið á mál, og handritið er klárt at koma út í bók, og sáttmáli er skrivaður við rithøvunda og evt. myndprýðara.

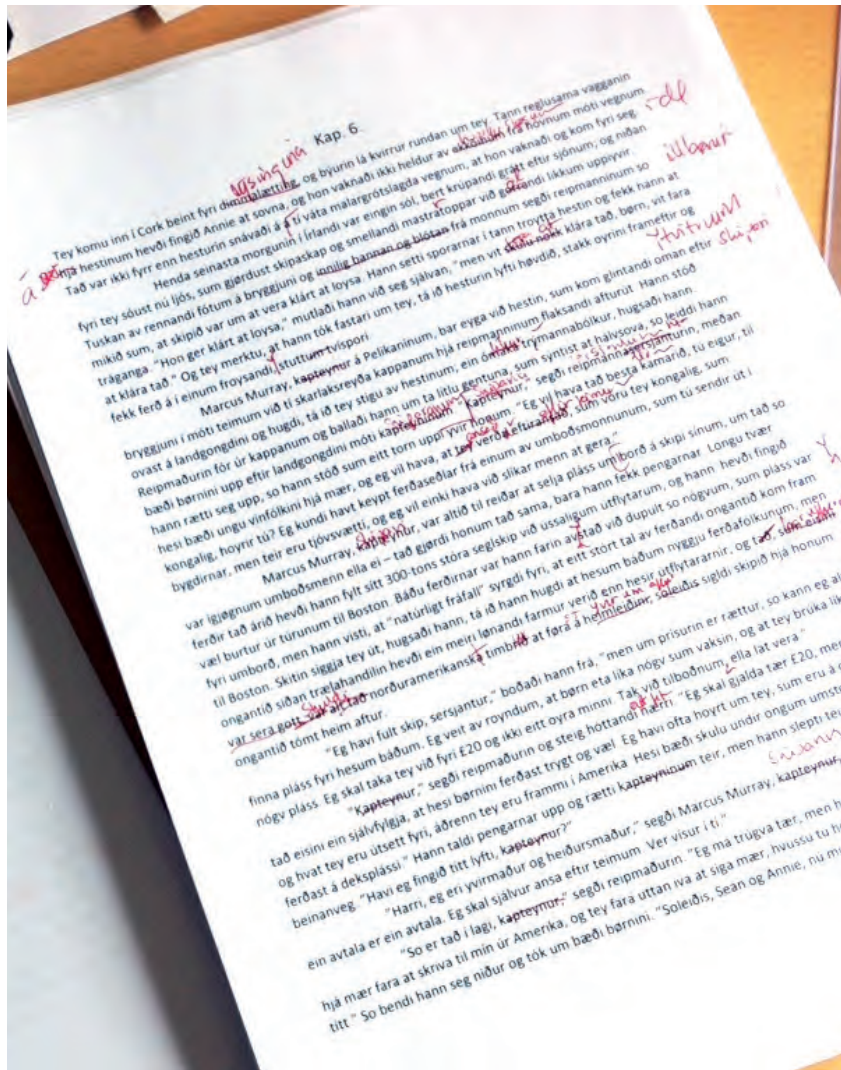
Har handritini ikki verða góðtíkin, fær rithøvundurin eina grundgeving fyri, hví so er.

Rithøvundurin

Tað er sera týðandi at gera sær greitt, at tað er rithøvundurin, sum eigur bókin og ikki eg sum ritstjóri. Hvør einstakur rithøvundur hevur sína egnu frásøgurødd. Tað er stórir munur á at lesa Oddvør Johansen og Marjun Syderbø Kjelnæs ella Rakel Helmsdal. Ein góður ritstjóri ger seg ikki inn á frásøgurøddina hjá rithøvundanum. Frásøgurøddin hjá rithøvundanum er ein samanseting av, hvussu høvundurin skipar frásøgugongdina og hvørji orð høvundurin brúkar til at siga frá.

Tá ið eg sum ritstjóri skal viðgera og koma við viðmerkingum at bota um ella broyta, so má eg lata mítt eigna ego liggja heima við hús og bara hugsa um frásøguhátt, og um hvussu rithøvundurin á besta hátt fær søguna fram. Sjálvandi ber til at koma við broytingum, tað skal bara hóska til júst hetta frásøguevnið og henda rithøvundan.

Allarflestu ferðirnar, tá ið arbeiðt verður saman við rithøvundanum um eina bók, verður komið fram til eina niðurstøðu í sátt og semju, og tað er helst tí, at rithøvundurin fólir, at ritstjórin hevur virðing fyri høvundanum, og at ritstjórin kanska kann geva bókini nakað afturat, av tí at ritstjórin

Ein stórir partur av arbeiðinum hjá einum ritstjóra er at rættlesa og hava málsligar viðgerðir av týðingum.

hevur størri frástøðu til søguna enn rithøvundurin, og eg tori at siga eisini hevur eina fakliga vitan, sum rithøvundurin kann brúka til okkurt.

Myndprýðarin

Ein annar ráttur í ritstjórn er samskiftið við myndprýðara. Tá ið rithøvundur og myndprýðari eru ein og tann sami, so er tað mest handritið, ritstjórin leggur dent á at ritstjórna, og tú kemur ikki so øgiliga nógv inn á sjálvar myndirnar. Men treyðugt so – viðhvørt hevur ritstjórin onkra smávegis viðmerking til onkra mynd. Hetta kemst helst av, at tá ið rithøvundur og myndprýðari er tann sami, so er produktið, viðkomandi kemur við, longu nokk-so fullfíggið – serliga hvat myndum viðvíkur, tí mangan er tað har, styrkin liggur. Her hugsi eg um myndprýðarar sum Edward Fuglø, Bárð Oskarsson og Janus á Húsagarði.

Øðrvísi er, tá ið tað snýr seg um ein rithøvund og ein annan myndprýðara. Har má ritstjórin samskipa tað, sum fer fram millum tekst og myndir.

Týðarin

Ein stórir partur av arbeiðinum hjá einum ritstjóra, í øllum førum á Bókadeildini, er at rættesla og hava málsligar viðgerðir av týðingum.

Týðingar verða rættlisnar í minsta lagi tvær ferðir, onkuntíð meira. Tað veldst í stóran mun um, hvussu væl týðingin er frágingin.

Týðarar hava eisini sína egnu rødd, men teir mugu fyrst og fremst leggja seg eftir:

1. At fáa røddina hjá rithøvundanum fram á føroyskum
2. At endurgeva týðingina rætt, men á natúrligum føroyskum, tvs. tað má flóta væl, lesarin má ikki steðga upp
3. At fáa sama stíl og rútmu fram, sum er í upprunaverkinum
4. At fáa málið at hóska til aldurin á lesaranum

Týðarin er sostatt nokkso knýttur at rithøvunda, máli og barninum, sum skal lesa. Sama er ritstjórin, sum rættesur, hann skal eisini taka dagar ímillum, um týðarin hevur megnað at týtt bókina soleiðis, at hon flýtur, sum hon skal á føroyskum máli.

Málið er næstan eldfimt at tosa um, serliga í hesum døgum, men rættesarar ræðast ikki málið. Í Danmark kallar man ein spaka fyri ein spaka, har verður hetta arbeiðið kallað ”sprogvaske”, og tað sigur eitt sindur um, hvør uppgávan hjá einum rættesara er.

Mál er sjálvsagt ikki eitt statiskt fyrbrigdi. Bara fyri at nevna nøkur dømi, so er málið hjá einum sjev ára gomlum øðrvísi enn hjá einum 14 ára gomlum, málið í einari realistiskari søgu er øðrvísi enn málið í einum ævintýri, beinleiðis tala er øðrvísi enn frásøgurødd. Alt hetta skal týðari og seinni rættesarin leggja upp fyri.

Samskipti millum ritstjóra og rithøvund

Hvat er tað so, eg hyggi at í mínum arbeiði?

Fyrst og fremst hyggi eg at, um søgan er góð, og eg hyggi at bókmentiligari dygd. Hevur rithøvundurin t.d. eina áhugaverða ella øðrvísi rødd, og hevur høvundurin nakað upp á hjarta, tvs. er søgan viðkomandi ella original.

Tað fyrsta eg geri, er at finna útav:

1. hvussu plottið er sett saman – hvussu søgugongdin hongur saman frá fyrstu til síðstu síðu
2. um persónslýsingarnar eru nóg djúpar og fjøltáttaðar, um eg síggi persónin fyri mær, og um hann hóskar til hendingagongdina. Tað er til dømis ikki altíð neyðugt at geva nágreiniligar lýsingar av útsjón, fyri at persónurin skal gerast livandi. Amerikanski rithøvundurin Elmore Leonard segði einaferð: Lat vera við at gera ov neyvar persónslýsingar, og vísti til stuttsøguna Hills like White Elephants hjá Hemingway sum dømi, ið er um ein mann og eina kvinnu á einari tokstøð, har bara ein setningur gevur eina kropsliga lýsing av kvinnuni í søguni: She had taken off her hat and put it on the table. Kortini sært tú parið fyri tær bara av mátanum tey tosa saman, altso í dialoginum.
3. hvussu stíllurin og skrivngarlagið er, og hvussu søgan er skipað.

Mangan taki eg eitt prát við rithøvundan, har vit gjøgnumganga handritið og tosa breitt um tað. Tað er av alstórum týdningi, at eg finni fram til teir góðu partarnar í handritinum og vísi á, at mær dámar tað. Tað er ikki gott bara at vísa á veikleikarnar, tí so tekur tú dirvið frá fólki. Men sigur tú, at okkurt er gott, so kanst tú samstundis siga, at okkurt annað er minni gott og vísa á tey góðu dømini sum prógv fyri, at tað ber til at gera tað øðrvísi.

Stóri dagurin fyri rithøvundan er útgávudagurin. Her hevur Marjun Syderbø Kjelnæs lagt eina av sínum bókum fram.
Mynd: Sprotin.

Forlagstjórar og
rithøvundar hittast á
bókadegi.
Mynd: Birgir Kruse.

Rithøvundurin fær viðmerkingarnar og fer í gongd við at umskriva. Tá eg fái handritið aftur, fari eg enn djypri inn í tað og hyggi eina ferð enn at skrivningarlagi og skipan, samstundis sum eg hyggi at setningsbygnaði, neyvleika, konsekvensi, tíðarraði, teknum og stavivillum. Tað er ikki vist, at eg geri alt hetta samstundis, tí handritið kann fara fleiri ferðir aftur og fram millum rithøvund og ritstjóra.

Tað, sum vit í felag mugu koma fram til er, at søgugongdin skal halda, at søgan rakar lesaran, stílin skal haldast, skipanin má vera greið og persónslýsingarnar sannførandi.

Ritstjórin skal tora

Tann góði ritstjórin skal tí vera ein góður lesari, ein nærlesari so at siga, hon skal spyrja og lurta og skal vera engagerað og lata seg engagera. Tað sigur seg sjálv, at hon má lesa nógv og hava innlivingarevni – bæði bókmentilig og menniskjalig, men hon má eisini líta á sínar egnu royndir og sína intuitión. Tað er sum áður sagt sera umráðandi at seta seg sjálva afturum, vera rúmlig og tolin og vera trúgv móti verkinum.

Og so má hon tora! Ikki vera bangin fyri, um

okkurt brýtur frá øllum tí hampiliga rundan um okkum. Hetta kann hava serligan týdning beint nú, har sölutølini fyri barnabøkur stórt sæð um allan heim falla. Tað kann gerast freistandi bara at geva tað trygga út og gloyma tað eksperimenterandi og tað, sum brýtur upp úr nýggjum.

Tað er sera umráðandi at hava áhuga í rithøvundanum, eisini ímillum útgávnar, tvs. fylgja við í bókmentliga lívinum hjá rithøvundanum, gera upplýsandi tilfar og kunna um rithøvundan og bøkurnar, bæði á føroyska marknaðinum og útlenska marknaðinum. Tað er nakað, sum sæst aftur, t.d. eru bøkurnar á Bókadeild Føroya Lærarafelags higartil týddar til franskt, íslenskt, danskt, sámiskt, norskt, týskt og enskt. Ein háttur at veita kunning er gjøgnum heimasíðu, har tú kanst fáa alt ímillum himmal og jørð at vita um okkara rithøvundar, bæði á føroyskum og enskum. Vit veita eisini kunning við facebooksíðu, sum í skrivandi stund er farin upp um 850 fjepparar.

Helst er eingin ritstjóri fullkomin, men alt hetta er í øllum førum tað, ritstjórin má stremba eftir av virðing fyri skrivaða orðinum og í strembanini eftir at geva fólki góðar lesiupplivingar.

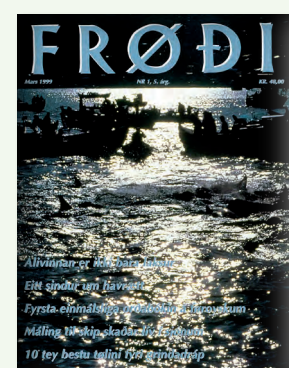
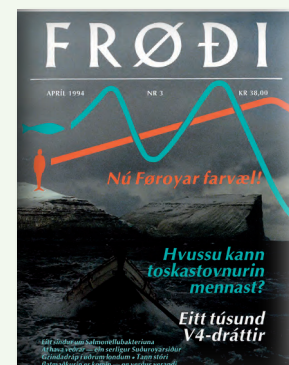
Fullfíggjaður evnislisti av greinum í Frøði

Yvirlit yvir allar greinar, sum hava staðið í Frøði frá 1993 til 2014. Yvirlitið er í bókstavarøð eftir eftirnavni høvundans. Síðani 1993 eru 31 bløð útkomin.

Abrahamsen, S. 2006. Ávaring: Staðanøvn hvørva!	Frøði 12,2: 20-25.
Andreasen, A. and Andreasen, H. 2003. Tjóvarnir á Toftanesi. Eitt 190 ára gamalt revsimál.	Frøði 9,2: 30-33.
Andreassen, H. 1999. Øll skapan er frígerandi.	Frøði 5,1: 21.
Andreassen, S. 2000. Havhestur.	Frøði 6,1: 10-13.
Ann. 2001. 100 ár. Heðin Brú. Skaldið úr Skálavík.	Frøði 7,2: 19.
Ann. 2001. 100 ár. Christian Matras.	Frøði 7,1: 28-29.
Ann. 2002. Føroya Fornminnasavn 50 ár.	Frøði 8,2: 20-23.
Ann. 2004. Triggjar nýggjar bækur á Føroyamálsdeildini.	Frøði 10,1: 33-34.
Ann. 2010. Útgávur frá forlagnum Fróðskapi.	Frøði 15,1: 32-33.
Ann. 2014. Almennur fundur um ílegur og ílegugransking.	Frøði 19,1: 40.
Ann. 2014. FarGen summit 2013.	Frøði 19,1: 38-39.
Ann. 2014. Stórur Áhugi fyri setursdegi.	Frøði 19,2: 26-27.
Ann. 2014. Virikurin vann.	Frøði 19,2: 40.
Arge S.V. 2009. Hækkandi hav kann hótta føroysk forminni.	Frøði 14,2: 4-11.
Arge, S.V. 2001. Forn búseting heima á Sandi.	Frøði 7,2: 4-13.
Arge, S.V. 2006. Føroysku víkingarnir vóru veiðmenn.	Frøði 12,2: 4-11.
Arge, S.V. 2011. Um fornar bústaðaleivdir og víkingaaldar beinfundir á Bønhúsfløtu í Nesi í Hvalba.	Frøði 16,1: 4-14.
Arge, U. 2004. Brúðleypssíðir broytast. Bókarummæli: Joensen, J.P. 2003. Í ærlige brudefolk.	Frøði 10,1: 24-29.
Árting, U. 2010. Skaðin frá Eyjafjallajökli er ikki av enn.	Frøði 15,2: 48-51.
Árting, U. Og Højgaard, B. 2012. Sjáldsom tinnuhola.	Frøði 17,1: 4-11.
Austrheim, G. 2013. Burðardýgt seyðahald – nøgd og margfeldi.	Frøði 18,2: 34-36.
Beder, N.J. 1993. Eg átti mær eina húgvu – hugleiðingar um hina føroysku húgvuna.	Frøði 1: 28-29.
Beder, N.J. 2003. Føroyskar hosur í útgrevstri í Keypmannahavn?	Frøði 9,1: 19-25.
Berg, R. 2014. Grønur politikkur í einum gráum heimi.	Frøði 19,1: 27-29.
Bjarnason, G. 2013. Burðardýgt seyðahald í høgum: Áseyðatalið niður í helvt, men somu úrtøku.	Frøði 18,2: 32-33.
Bloch, D. 1993. Skarvur.	Frøði 2: 30-31.
Bloch, D. 1994. Grindadráp í øðrum londum.	Frøði 3: 30-31.
Bloch, D. 1994. Tann stóri flatmaðkurin er komin - og verður verandi.	Frøði 3: 26-27.
Bloch, D. 1999. 10 tey bestu tøluni fyri grindadráp.	Frøði 5,1: 27-33.
Bloch, D. 2003. Føroysk skaðadjór 1. Australsk tjóvaklukka.	Frøði 9,2: 28-29.
Bloch, D. 2003. Hvussu nógv vigar eitt skinn av grind?	Frøði 9,1: 4-8.
Bloch, D. 2003. Morsnigilin ella hin spanski snigilin.	Frøði 9,1: 16-18.
Bloch, D. 2004. Føroysk skaðadjór 2. Fýrur.	Frøði 10,1: 30-32.
Bloch, D. 2004. Føroysk skaðadjór 3. Dustlús.	Frøði 10,2: 30-31.

<i>Bloch, D. 2005. Føroysk skaðadjór 4. Staraloppa.</i>	Frøði 11,1: 28-29.
<i>Bloch, D. 2005. Føroysk skaðadjór 5. Tjørulukkan.</i>	Frøði 11,2: 18-19.
<i>Bloch, D. 2006. Føroysk skaðadjór 6. Tvísteria.</i>	Frøði 12,1: 24-25.
<i>Bloch, D. 2006. Føroysk skaðadjór 7. Blá svartaklukka.</i>	Frøði 12,2: 30-31.
<i>Bloch, D. 2007. Føroysk skaðadjór 8. Silvurfiskur, eitt elligamalt skordjór.</i>	Frøði 13,1: 30-31.
<i>Bloch, D. 2009. Skaðadjór 9. Gullegga.</i>	Frøði 14,2: 34-35.
<i>Bloch, D. 2010. Hvítravnurin – hvør sær tann næsta?</i>	Frøði 15,1: 8-9.
<i>Bloch, D. 2010. Skaðadjór 11. Vakstrarhústrantlukka.</i>	Frøði 15,2: 38-39.
<i>Bloch, D. 2010. Nevtollurin.</i>	Frøði 15,2: 52-54.
<i>Bloch, D. 2010. Skaðadjór 10. Veggjalýs eru komnar til Føroya.</i>	Frøði 15,1: 30-31.
<i>Bloch, D. 2011. Skaðadjór 12. Smærumotta.</i>	Frøði 16,1: 30-31.
<i>Bloch, D. 2012. Augustur í Føroyum.</i>	Frøði 17,1: 20-21.
<i>Bloch, D. 2012. Hýggjuklukka.</i>	Frøði 17,1: 32.
<i>Bloch, B. og Geyti, B. 2014. Ein flogsut kúla úr Bologna.</i>	Frøði 19,1: 36-37.
<i>Bloch, D. and Mikkelsen, B. 2004. Skjórutur springari og hvesingur verða kannaðir.</i>	Frøði 10,2: 10-14.
<i>Bloch, D., Mikkelsen, B. and Enckell, P.H. 2002. At kanna kyn og aldur á haru.</i>	Frøði 8,2: 26-29.
<i>Brimnes, A.M. 1999. Hvat vænta vit okkum av eini móðurmálsorðabók?</i>	Frøði 5,1: 18-19.
<i>Brix, K. 2003. Upplýsingarhugtakið og Regin í Lið.</i>	Frøði 9,1: 10-15.
<i>Brix, K. 2005. Umskapan – vegir og villinivegir.</i>	Frøði 11,2: 8-15.
<i>Brix, K. 2009. Á slóðini eftir Darwin í verkum hjá Regin í Lið.</i>	Frøði 14,1: 22-29.
<i>Dalsgarð, A.Ó. 2002. Nýtt útnorðurbókasavn á alnetinum.</i>	Frøði 8,2: 25.
<i>Dam, M. 1999. Málning til skip skaðar lív í sjónum.</i>	Frøði 5,1: 24-26.
<i>Dam, M. 2009. Toskur á føroyaleiðini er minni kyksilvurdálkaður.</i>	Frøði 14,2: 44-48.
<i>Dam, M. 2010. Dálkandi evnir í havhesti sammett við í grindahvali.</i>	Frøði 15,2: 40-42.
<i>Dam, M. 2010. Metylkyksilvur í grindahvali.</i>	Frøði 15,1: 24-29.
<i>Dam, M. 2011. Geva vit fiskinum av heilavágnum og røktarevnum?</i>	Frøði 16,1: 43-46.
<i>Dam, M., Mikkelsen, B. and Jensen, J-K. 2002. Umhvørvisseitur í havhesti.</i>	Frøði 8,1: 26-28.
<i>Danielsen, J. 2005. Havið kring Føroyar. – tað reinasta í heiminum.</i>	Frøði 11,2: 16-17.
<i>Debes, H.J. 1993. Tey fátæku í søguni.</i>	Frøði 2: 18-24.
<i>Debess, R. 2003. Fýramannafar smíðað í Hoyvík.</i>	Frøði 9,2: 9.
<i>Djurhuus, R. 2013. Lendisnýtsla í Føroyum, landbúnaður og seyðabít.</i>	Frøði 18,2: 22-23.
<i>Dogsé, P. 2013. Øll hava vit ábyrgd fyri Frøðiligt margfeldi.</i>	Frøði 18,2: 7-9.
<i>Eliassen, B. 2013. Lívsins loyndarmál – um Dr. Watson og Double Helix.</i>	Frøði 18,1: 4-9.
<i>Ellefsen, H. 2014. Stríðið um pelagisku fiskastovnar.</i>	Frøði 19,1: 12-15.
<i>Eriksen, Th.H. 2010. Tað góða margfeldi.</i>	Frøði 15,2: 44-47.
<i>Fielding, R. 2009. Karibiskir grindamenn.</i>	Frøði 14,2: 28-33.
<i>Fosaa, A.M. 1997 Heima- ella bakkahvonn (Angelica archangelica).</i>	Frøði 1997/1: 30.
<i>Fosaa, A.M. 2002. Vøxtur og veðurlagsbroytingar.</i>	Frøði 8,1: 25.
<i>Fosaa, A.M. 2004. Ein plantu Frøðiligur gongutúrur runt um Gróthúsvatn.</i>	Frøði 10,1: 4-9.
<i>Fosaa, A.M. 2005. Mølheyggjar á Sandi eru friðaðir.</i>	Frøði 11,1: 24-27.
<i>Fosaa, A.M. 2009. 2010 – Árið har plantu- og djórasløg skulu verjast.</i>	Frøði 14,2: 20-25.
<i>Fosaa, A.M. 2010. Háfjallaplantur eru viðbreknar fyri veðurlagsbroytingum.</i>	Frøði 15,2: 10-13.
<i>Fosaa, A.M. 2013. Lív Frøðiligt margfeldi hjá plantum í Føroyum. Støðulýsing og gongd.</i>	Frøði 18,2: 4-6.
<i>Fosaa, A.M. og Simonsen, M.A. 2005. Nøkur nýggj heiti á mosum og skónum.</i>	Frøði 11,2: 34-35.
<i>Fosaa, A.M., Gaard, M., Olsen, E. og Simonsen, W. 2009. Nýggj vakstrarstöð.</i>	Frøði 14,1: 38-39.
<i>Gaard, E. 2000. Hví gýtir landsgrunstoskurin, har hann gýtir?</i>	Frøði 6,2: 4-7.
<i>Gaard, E. 2000. Hvítt skúm á sjónum: er tað dálking ella hvat?</i>	Frøði 6,1: 14.
<i>Gaard, G. 2004. Gloymdu vit at verja teg, Lesbia?</i>	Frøði 10,1: 21-23.
<i>Gaard, M. 2000. Bókummalí: Jóhansen, J., (Fosaa, A.M. og Rasmussen, S. (eds)). 2000. Føroysk flora.</i>	Frøði 6,2: 32-33.
<i>Gaard, M. 2001. Eiðiskollur – ein leivd av gróðri frá fornari tíð?</i>	Frøði 7,2: 28-33.
<i>Gaard, M. and Hansen, J. 2004. Skelsandurin á Hvítanesi.</i>	Frøði 10,2: 4-8.
<i>Gaard, M., Geyti, B. And Berg, S. 2011. 5 ár við Føroya Sjósavni.</i>	Frøði 16,1: 32-37.
<i>Gaini, F. 2002. Skyldfólk og onnur – familjan í Føroyum.</i>	Frøði 8,1: 12-16.
<i>Gaini, F. 2003. Kjattarar - Ung á netinum.</i>	Frøði 9,2: 10-14.
<i>Gaini, F. 2004. Kom og far telefon.</i>	Frøði 10,1: 16-20.
<i>Gaini, F. 2006. Atlantiskir cowboyar.</i>	Frøði 12,2: 12-15.

<i>Gaini, F. 2010. Faðir og sonur í sama báti. Familja og sosialur kapitalur hjá ungum, marginaliseraðum monnum.</i>	Frøði 15,2: 25-29.
<i>Gaini, F. 2010. Ung í telduøðini. Hvønn leiklut hevur teldan í gerandislívinum?</i>	Frøði 15,1: 16-23.
<i>Gaini, F. 2010. Ungdómslív – vársól fyrri sinnið. Skúli, frítíð og trivnaður hjá ungdomi í Føroyum.</i>	Frøði 15,2: 18-21.
<i>Gaini, F. 2011. Kyn, virði og rættindi. Hvørja hugsan hava ungir, føroyskir dreingir til javnstøðu í samfelagnum?</i>	Frøði 16,2: 31-33.
<i>Gaini, F. 2011. Skúlin og lívsvirðini hjá næmingum.</i>	Frøði 16,2: 38-42.
<i>Gaini, F. 2012. Hvussu sær framtíðarinnar universitet út?</i>	Frøði 17,1: 30-31.
<i>Gaini, F. 2011. Bloggur.</i>	Frøði 16,2: 10.
<i>Granskingarráðið. 2007. Nýskapin í vinnuni, men gransking er avmarkað.</i>	Frøði 13,1: 24-29.
<i>Gregersen, Ó. 2012. Framework programme 7 (PF) fyrri granskingarstuðul: Eitt trikantadrama um pengar.</i>	Frøði 17,1: 17-19.
<i>Guttesen, R. 1994. Nú Føroyar farvæl!</i>	Frøði 3: 14-20.
<i>Guttesen, R. 1998. Búmerkini hjá Jón Heinasyni og Mikkjali í Lamba á Tinganesi.</i>	Frøði 4,1: 18-21.
<i>Guttesen, R. 2000. Ull var bóndans gull – men fólk flest livdu mest av mjólk!</i>	Frøði 6,1: 22-27.
<i>Guttesen, R. 2001. Árið uttan summar.</i>	Frøði 7,2: 20-25.
<i>Guttesen, R. 2002. Gransking av økismenning.</i>	Frøði 8,1: 32-34.
<i>Hædd, A. á. 2013. Er náttúran bara avlop?</i>	Frøði 18,2: 37.
<i>Hammer, S. 2010. Specialisering og kappingarføri – Skúgvur á St. Kilda.</i>	Frøði 15,2: 4-9.
<i>Hammer, S. 2011. Føroyskt flytifuglaatlas á veg.</i>	Frøði 16,1: 26-29.
<i>Hansen, B. 1993. Havið um Føroyar ávirkar veðurlagið um allan knøttin.</i>	Frøði 1: 30-31.
<i>Hansen, B. 2003. Hetta kundi verið Føroyar á hásumri.</i>	Frøði 9,2: 4-8.
<i>Hansen, B. 2009. Neiligastu spádómarnir síggjast aftir í veðurlagsbroytingum.</i>	Frøði 14,2: 12-17.
<i>Hansen, B.D. 2000. Ummæli: Sigurðardóttir, T. 1998. Hugtøk í bókmenta Frøði.</i>	Frøði 6,1: 28-29.
<i>Hansen, J. 2007. Føroyskar huldur stuðla Darwin.</i>	Frøði 13,1: 32-34.
<i>Hansen, J.D. 2013. Vistpeki – Arne Næss gav fossum og landsløgum tign.</i>	Frøði 18,1: 30-33.
<i>Hansen, J.F. 2004. Chaetopterus-bustmaðkar.</i>	Frøði 10,2: 24-29.
<i>Hansen, J.F. 2005. Lúsakrabbí – tvey ymisk krabbasløg.</i>	Frøði 11,2: 20-21.
<i>Hansen, J.F. 2012. Fjørumaðkurin – maðkurin við teimum grønu fingrunum.</i>	Frøði 17,1: 22-25.
<i>Hansen, L.J. 2013. Skordýr í Føroyum – skiftandi umstøður broyta tilveruna.</i>	Frøði 18,2: 18-19.
<i>Hansen, S. 2006. Mytan um - Brennivinsdansin.</i>	Frøði 12,1: 3-9.
<i>Hansen, S. 2007. Sjóvarbóndin gloppaði dyr til heimsbókmentir á føroyskum.</i>	Frøði 13,1: 16-21.
<i>Hanusardóttir, M. 1994. Eitt sindur um Salmonellu.</i>	Frøði 3: 32.
<i>Heinesen, M. 1993. Hvat fjalist í undirgrundini?</i>	Frøði 1: 18-25.
<i>Heinesen, M. 1998. Surtsey, ein nýggj oyggj verður til.</i>	Frøði 4,1: 26-27.
<i>Heygum, Ó. á, Hammer, H. and Magnussen, P. 2001. Bókarummæli: Hansen, B. 2000. Havið.</i>	Frøði 7,1: 46-49.
<i>Højgaard, D.J., Danielsen, J. og Purkhús, K. 2005. Umhvørviskanningar av kambikki í Føroyum.</i>	Frøði 11,2: 28-33.
<i>Højgaard, D.P. 2002. Oyggjalív Frøði – Føroya og Galapagos.</i>	Frøði 8,1: 4-11.
<i>Højgaard, D.P. 2009. Darwin var familjumaður burturav.</i>	Frøði 14,2: 36-41.
<i>Højgaard, D.P. 2009. Mytur og fakta um Darwin.</i>	Frøði 14,1: 14-21.
<i>Holm, H. 2011. Skaðadýr 13. Stingflugan er í fjósunum í Føroyum.</i>	Frøði 16,2: 34-35.
<i>Imonsen, W. og Debess, H.N. 2010. Náttúran í Havn – lív Frøðiligt margfeldi í bygdum øki.</i>	Frøði 15,1: 10-14.
<i>Isaksen, J. 1999. Tølandi meg!</i>	Frøði 5,1: 20.
<i>Jacobsen, E. 1998. Á interneti eftir upplýsingum um útbúgvingar.</i>	Frøði 4,1: 22-25.
<i>Jacobsen, E. 2003. Nú rert tú sjál/-ur kunnimngarstjóri.</i>	Frøði 9,2: 23-27.
<i>Jacobsen, E. 2010. Tá abbi var lítil var ein króna nógvir pengar.</i>	Frøði 15,1: 34-37.
<i>Jacobsen, E.S. 2005. Heimadoktarar.</i>	Frøði 11,1: 20-23.
<i>Jacobsen, E.S. 2007. Ummæli: Nordatlanten og tropene.</i>	Frøði 13,1: 22-23.
<i>Jacobsen, H. 2013. Samstarv fær Fróðskaparsetrið at vaksa.</i>	Frøði 18,1: 24-29.
<i>Jacobsen, H. 2014. At syngja seg úr tunglyndinum.</i>	Frøði 19,1: 21-22.
<i>Jacobsen, H. 2014. Kvinnur føla meira pínu enn menn.</i>	Frøði 19,1: 23-24.
<i>Jacobsen, H. 2014. Vangamynd: Landssjúkrahúsið sum granskingarstovnur.</i>	Frøði 19,1: 17-20.
<i>Jacobsen, J. í L. 2009. Málslig purisma stendur møguliga fyrri falli.</i>	Frøði 14,1: 40-45.
<i>Jacobsen, J.A. 1997. Stovnsrøkt og meskavídd – um fisk, ið er sílaður út gjøgnum ein trolposa.</i>	Frøði 1997/1: 22-25.
<i>Jacobsen, J.A. 2002. Sloppin alilaksur millum villa laksin í sjónum.</i>	Frøði 8,1: 18-24.
<i>Jacobsen, P.S. 1994. Summarveðrið 1993.</i>	Frøði 3: 29.
<i>Jákupsstovu, S. í. 2011. Fóðskaparsetrið skal mennast.</i>	Frøði 16,2: 8-9.
<i>Jensen, J-K. 2002. Kveisturmølur; Gulvongur.</i>	Frøði 8,2: 11.
<i>Jensen, J-K. 2009. Nýggjur eiturkoppur trívist bert innandura.</i>	Frøði 14,2: 26-27.

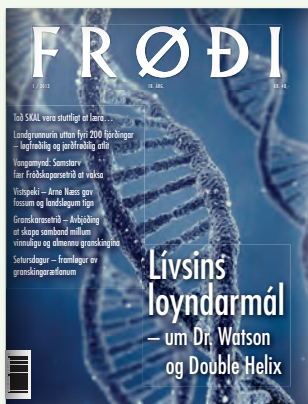
Jensen, J-K. og Bloch, D. 1998. Blómuflugan stingur ikki!	Frøði 4,1: 30-32.
Jensen, J-K. og Bloch, D. 2001. Vespur.	Frøði 7,1: 4-7.
Jensen, J-K. og Bloch D. 2013. Hagafuglur í Nólsoy.	Frøði 18,2: 12-14.
Jensen, J-K. og Fosaa, A.M. 2014. Dúnhærdur fjallakampur er nýggjur trøllakampur í Føroyum.	Frøði 19,1: 16.
Jensen, J-K. and Patursson, A. 2001. Nýggjur heksmaður og nýggjur spannari funnir.	Frøði 7,1: 23.
Jensen, J-K., Patursson, A. og Jespersen, D. 2009. Sjáldsamur trøllakampur funnin fyrsti ferð í Føroyum.	Frøði 14,2: 18-19.
Jespersen, J. 2013. Avbjóðing at skapa samband millum vinnuliga og almennu granskingina.	Frøði 18,1: 34-37.
Joensen, A.W. 2002. Fleiri kvinnur á ting.	Frøði 8,2: 12-19.
Joensen, H. 1999. Eitt sindur um havrætt.	Frøði 5,1: 8-14.
Joensen, H. 2006. Barnakonur: Etið føroyskan torsk!	Frøði 12,2: 32-35.
Joensen, H.P. 1999. Hví melur hjólið aftureftir á filmi?	Frøði 5,1: 23.
Joensen, J.P. 1993. Ærgi í Føroyum.	Frøði 2: 29.
Joensen, J.P. 2011. Krøk Hann í ein skiparabók.	Frøði 16,2: 16-21.
Joensen, R. 1999. Alivinnan er ikki bara laksur.	Frøði 5,1: 4-7.
Jóhansen, J. 1993. Gróður í gjáum.	Frøði 2: 4-8.
Johansen, S.T.F. 2001. Offur ella snultari? – Føroyar í kalda krígunum.	Frøði 7,1: 8-14.
Jónsdóttir, S. 2006. Nýtt Bábelstorn á veg.	Frøði 12,2: 16-19.
Knudsen, K.H.L. 2011. Trímæltur gerandisdagur.	Frøði 16,1: 15-19.
Kristiansen, A. 1994. Hvussu kann toskastovnurin mennast?	Frøði 3: 4-11.
Kristiansen, S.M. 2009. Bók við nýggjum vinklum til nýggja kommunala veruleikan.	Frøði 14,1: 54-57.
Kunoy, B. Og Heinesen, M.V. 2013. Landgrunnurin uttan fyri 200 fjórðingar – lög Frøðilig og jarð Frøðilig atlit.	Frøði 18,1: 14-23.
Laksá, K. 2014. Klientilisma í føroyskum vinnupolitikki.	Frøði 19,1: 8-11.
Laksáfoss, M. 2000. Búskaparlíkur myndil fyri Føroyar.	Frøði 6,1: 4-9.
Laksáfoss, M. 2006. Eftirlýsing: Mammur!	Frøði 12,1: 10-15.
Larsen, B., Nielsen, T. and Kuipers, A. 2001. Um skriðulop á landgrunshellingini.	Frøði 7,1: 30-34.
Larsen, B., Nielsen, T. og Kuipers, A. 2000. Ein ferð á botni í Norðuratlantshavi.	Frøði 6,1: 16-20.
Larsen, K.M. 2005. Hitin á landgrunninum sett nýtt met.	Frøði 11,1: 30-34.
Larsen, R.B. 2001. Vatnið í Føroyum.	Frøði 7,1: 15-17.
Leivsson, T. 2013. Gagnligir ágóðar av viðurvøkstri í Føroyum.	Frøði 18,2: 28-31.

Magnussen, E. 2003. Nýggjur eiturkoppar funnin í Føroyum.	Frøði 9,2: 15.
Magnussen, E. 2009. Tá bankatorskurin hvarv í Tangafirði.	Frøði 14,2: 42-43.
Magnussen, M. 1994. At hava veðrar - ein serligur suðuroyarsíður.	Frøði 3: 22-23.
Magnússon, B. 2013. Lív Frøðiligt margfeldi í Íslandi fyri broyttum veðurlagi og lendisnýtslu.	Frøði 18,2: 24-27.
Marnersdóttir, M. 2000. Frá tjóðarbygging til avbygging.	Frøði 6,2: 20-29.
Michelsen, H.D. 2007. Hálendskt grafitti á Tinganesi.	Frøði 13,1: 4-9.
Mikkelsen, B. 2011. Ferðing og støðufesti hjá kópi.	Frøði 16,1: 16-25.
Mols-Mortensen, A. 2011. Vís mær ílegurnar og eg skal siga tær, hvørt tú ert – Nýggj tarasløg funnin í Føroyum.	Frøði 16,1: 38-42.
Mørkøre, J. 1993. Fólkaatkvøðan í 1946 og veljarakanningar síðani.	Frøði 2: 32.
Mortensen, A. 1997. 1000 ár síðan kristindómurin varð boðaður í Føroyum.	Frøði 1997/1: 4-6.
Mortensen, A. 2003. Batur frá 1937.	Frøði 9,1: 9.
Mortensen, A. 2003. Føroysk fiskivinna í seinmiðöld.	Frøði 9,2: 16-20.
Mortensen, A. 2011. Gransking á Søvnum Landsins.	Frøði 16,2: 4-7.
Mortensen, L. 1997. Boringin í Lopra 1996.	Frøði 1997/1: 15.
Mortensen, L. 2001. Skriðulop og veðurlag.	Frøði 7,1: 18-22.
Mortensen, L. 2001. www.veðurtíðindi.	Frøði 7,2: 18.
Mortensen, L. 2002. Hægstu fjøll.	Frøði 8,1: 29.
Mortensen, L. 2004. Eiði í visindaligum brennidepli.	Frøði 10,2: 9.
Mortensen, L. 2005. Kann ein tsunmi raka Føroyar?	Frøði 11,1: 11-15.
Mortensen, L. 2006. Veðurlagsbroytingar í Føroyum: Bjørkaskógur í Klaksvík.	Frøði 12,1: 31-34.
Mortensen, L. og Fosaa, A.M. 1997. Vitan er neyðug – eisini í Føroyum.	Frøði 1997/1: 12-14.
Mortensen, L., Jægerup, A. og Askham, P. 2003. Heystfagnaður.	Frøði 9,2: 21-22.
Mortensen, L.E. 2010. Slóðbrótandi skráseting av omanlopum á vegir.	Frøði 15,1: 15.
Mortensen, L.E. 2011. Meiri norðlýsi.	Frøði 16,2: 36-37.
Mouritsen, R. 2010. Fiskasløgin við Føroyar og globala upphitingin.	Frøði 15,2: 34-37.
Næs, K. 1999. Eingin umbering longur – ikki at duga at stava.	Frøði 5,1: 16-17.
Næs, K., Brimnes, A.M., Isaksen, J. and Andreassen, H. 1999. Fyrsta einmálsliga orðabókin á føroyskum.	Frøði 5,1: 15.
Næs, M. 1998. Atlantens cowboys.	Frøði 4,1: 28-29.
Næs, M. 2003. Úr Varðagøtu á Gjørfrastein ella úrmælingarnir frá tvey – og aðrir vinmenn.	Frøði 9,1: 26-34.
Nevndin í Fróðskaparfelagnum. 2010.: So gjørdist hann loksins veruleiki.	Frøði 15,1
Niclasen, Ó., Petersen, M.S., Gislason, H. og Dam, M. 2010. Umskipingar styrkja ráðgevingina í ES-granskingarspurningum.	Frøði 15,2: 43.
Nielsen, R. 2002. Eitt sindur um stórtara í Føroyum.	Frøði 8,2: 4-10.
Nielsen, R. 2003. Postkort við tara.	Frøði 9,2: 34.
Nolsøe, L. 1998. Rundan um Bente Christine Broberg.	Frøði 4,1: 12-17.
Nolsøe, L. 2001. Skrivur sum ein prestur.	Frøði 7,2: 14-17.
Nørrevang, A. 1993. Tí høttir olja fuglastovnar.	Frøði 1: 26.
Ólavstovu, V. Í. 2014. Talgild náms Frøði og talgildur frálærumiðlar.	Frøði 19,1: 30-35.
Olofsson, S.K.K.. 2012. Likka (Larus fuscus).	Frøði 17,1: 26-29.
Olsen, B. 2002. Hús at eygleiða bjargafugl í sett upp úti í Skúvoy.	Frøði 8,2: 24.
Olsen, B. 2007. Sjófuglurin í Minking.	Frøði 13,1: 10-15.
Olsen, B. 2010. Rottan høttir heimsins størsta drunnhvítabøli, og vit hava ábyrgdina.	Frøði 15,2: 22-24.
Olsen, B. 2013. Bjargafugluur – lív Frøðiligt margfeldi.	Frøði 18,2: 15-17.
Olsen, E. 2010. Tað dulda soprafjølbroyntið.	Frøði 15,2: 14-17.
Olsen, E. 2013. Samfelagið undir moldum ger av, hvat livir omanjarðar.	Frøði 18,2: 10-11.
Olsen, E. 2013. Tað SKAL vera stuttligt at læra.	Frøði 18,1: 10-13.
Olsen, J. 2009. CO2-útlát í Føroyum: Húshald dálka næstan líka illa sum fiskiflotin.	Frøði 14,1: 4-7.
Olsen, J. 2009. Soleiðis avmarkar tú titt CO2-útlát.	Frøði 14,1: 8-13.
Olsen, J. 2011. Umhvørvisstovan fevnir eisini um gransking.	Frøði 16,2: 11-14.
Olsen, O. 2002. Hárprónur.	Frøði 8,1: 17.
Petersen, H.P. 2009. Gøtu danskt.	Frøði 14,1: 46-49.
Petersen, S. 2013. Náttúruvernd og lendisplanlegging í leysum lofti: Trot á nútíðar fyriskipanum.	Frøði 18,2: 38-39.
Petersen, U. 2005. Seismiskar kanningar á Glyvursnesi í 2003.	Frøði 11,2: 5-7.
Poulsen, J.H.W. 1997. Um orðið Tjaldur.	Frøði 1997/1: 20-21.
Rasmussen, J. 2010. Carnitin transporter deficiency.	Frøði 15,2: 30-32.
Rasmussen, S. 2002. Hvat blómslag er hetta?	Frøði 8,2: 31.

Rasmussen, S. 2002. Hvat er ein fylt blóma?	Frøði 8,2: 30.
Reinert, J. 1993. Kongafiskur – ikki bara kongafiskur.	Frøði 1: 10-17.
Reinert, R. 2006. Veidda pr. Rekrutt fyrri føroyskar fiskistovnar.	Frøði 12,2: 26-29.
Samuelsen, B. 2000. Fyrstu floks saltfisk av frystum fiski.	Frøði 6,2: 18-19.
Samuelsen, B. 2000. Saltur gloypubiti.	Frøði 6,2: 14-16.
Samuelsen, B. 2001. Agenda 21: Hugsið alheimsliga – virkið heimliga.	Frøði 7,1: 24-26.
Sigurðardóttir, T. 2001. Bókmentasøguskriving.	Frøði 7,1: 35-45.
Simonsen, M. 2001. Kýrberg.	Frøði 7,1: 27.
Simonsen, M. 2001. Vitjað plantu Frøðiliga urtagarðin á Debesartrøð.	Frøði 7,2: 26.
Simonsen, M.A. 2000. Kapilin.	Frøði 6,2: 30.
Simonsen, M.A. 2001. Hundsreyv – grýta úr steini.	Frøði 7,2: p 27.
Simonsen, M.A. 2004. Kvinnurnar í Føroyingasøgu.	Frøði 10,2: 16-23.
Simonsen, M.A. 2012. At manna føroyskt vísindamál.	Frøði 17,1: 33-39.
Simonsen, W. 2009. Nýggj svartaklukkuskráseting fyrri Føroyar.	Frøði 14,1: 50-52.
Simonsen, W. 2012. Ramsarsáttmálin – vónandi lýstur í Føroyum.	Frøði 17,1: 12-16.
Simonsen, W. 2012. Ramsarsáttmálin – vónandi lýstur í Føroyum.	Frøði 17,1: 12-16.
Simonsen, W. 2013. Føroyska náttúruverndin ikki nøktandi.	Frøði 18,2: 20-21.
Skaalum, A. 2014. Fleiri deyðfødd hjá støkum enn giftum.	Frøði 19,1: 4-7.
Skúvadal, F.B. 2006. Seidur, sild og høguslokkur er góður súlumatur.	Frøði 12,1: 16-19.
Slyum-Nielsen, E. 2012. Ummæli av føroyskari bókmentasøgu 1.	Frøði 17,1: 40-43.
Soll, S. (ed). 2011. Granskarar skulu dugu betur at miðla.	Frøði 16,2: 26-30.
Sørensen, J. 2004. Leitanin eftir Chaetopterus.	Frøði 10,1: 10-15.
Steig, B. Á. 2014. Granskingarverkætlanir á landssjúkrahúsinum.	Frøði 19,1: 25-26.
Steig, J. á. 1997. Ovurviðkværmi og sjúkur elvdar av ovurviðkværmi.	Frøði 1997/1: 16-19.
Steingrund, P. 2010. Gýtingarferðing hjá toski á føroyska landgrunninum.	Frøði 15,1: 4-7.
Tendal, O.S. 2002. Lívið á havbotninum kring Føroyar í vísindaligum brennidepli.	Frøði 8,2: 32-37.
Thomsen, J. 1993. Heimur halló, her er Tjørnuvik.	Frøði 2: 10-15.
Thorsteinsson, A. 1993. Merkur, alin og gyllin.	Frøði 1: 4-9.
Thorsteinsson, A. 1997. Vestmenn og vestmenningar.	Frøði 1997/1: 8-11.
Trygvadóttir, B.V. 2011. Hvat er eitt bjarnadýr og hvar halda tey til?	Frøði 16,2: 22-25.
Vestergaard, T. 1997. Slóðin eftir Chernobyl.	Frøði 1997/1: 32-33.
Wang, A.G. 2006. Ilegur og Føroya søga.	Frøði 12,1: 20-23.
Weihe, P. 1998. Dálkingin í høvunum ávirkar børn í Føroyum.	Frøði 4,1: 4-11.
Weihe, P. 2009. Tí er grind vandamikil fyrri tína heilsu.	Frøði 14,1: 30-37.
Zachariassen, P. 2005. Val, val, val – nú tingið mannast skal.	Frøði 11,1: 4-10.
Zachariassen, P. 1993. Frá ÓDN til DÝRD – eitt sindur um barometrið.	Frøði 2: 26-28.
Zachariassen, P. 1994. Eitt túsind V4-dráttir.	Frøði 3: 24-25.
Ziska, H. 2000. Jarðskjálvtamátningar í Føroyum.	Frøði 6,2: 8-12.
Ziska, H. 2000. Jarðskjálvtar í Íslandi 17. og 26. juni 2000.	Frøði 6,2: 13.
Ziska, H. 2005. Kolvetni í undirgrundini.	Frøði 11,1: 16-19.
Ziska, H. 2005. Oljuleitingarmøguleikar í Føroyum.	Frøði 11,2: 22-27.
Ziska, H. 2006. Oljuleiting í føroyska partinum av Judd-lægdini.	Frøði 12,1: 26-30.

Gomul Frøði kunnu lesast á netinum, sí:
<http://frodskaparfelag.fo/b%C3%B8kur-og-rit/fr%C3%B8di/>

Granskingardagurin á Landsjúkrahúsinum var væl vitjaður.

Sigurð Ó. Vang, sjúkrahússtjóri, handar Heina Harryson, lækna á LS, gávu í samband við bestara postara. Til vinstu Guðrið Andorsdóttir og til høgru Katrin Joensen, sum bæði vóru í dómsnevndini.

Vinnandi postarin var um kanning av víriki í Føroyum.

Myndir: Hermann Jacobsen

Tóra Petersen, ph.d.-lesandi, var ein av teimum, sum hevði framløgu.

Vírikurin vann

Granskingardagurin, ið Granskingarnevndin á Landssjúkrahúsinum á øðrum sinni skipaði fyri miðskeiðis í mai, var væl vitjaður. Nógv starvsfólk og onnur við áhuga fyri heilsugransking høvdu leitað sær oman í forhøllina, tá dagurin varð settur.

Tað var stjórin í Granskingarráðnum, Annika Sølvará, ið setti Granskingardagin. Í røðu síni segði hon m.a., at Granskingardagurin er eitt greitt tekin um, at Landsjúkrahúsið av álvara raðfestir gransking og miðling.

„Ein slíkur granskingardagur við almennari kunning bæði á staðnum og í miðlunum ber granskingina og nyttuna av henni út til alt landið. Umsett til praktisk dømi og vanligt mál er skilligt fyri fólk flest, at ikki minst í heilsuverkinum er gransking og aftur gransking lykilin til eina áhaldandi betri fyrirbyrging og viðgerð av sjúkum av øllum handa slagi,“ segði hon.

Annika Sølvará nevndi, at fyrri mong uttan fyri umhvørvið kann gransking tykjast at vera eitt heldur óítøkiligt hugtak, sum tað kann vera ringt at síggja praktisku nyttuna av. Granskingarúrslitini verða oftast kunngjørd á enskum í altjóða tíðarritum við heitum, sum fáa flestu fólk at gevast at lesa á hálvari leið í yvirskriftini.

„Fakfólkini skilja sjálvandi boðskapin, men tað krevur umorðing og aðrar miðlar at kunna almenningin um úrslitini og nyttuvirðið.“ segði Annika Sølvará.

Eftir setanina vóru fleiri stuttar framløgur um áhuga-verdar granskingarverkætlanir, ið hava tilknýti til Landsjúkrahúsið.

Ein framsýning við postarum, ið lýsa nakrar av granskingarverkætlanunum á Landssjúkrahúsinum, var eisini í forhøllini. Ein nevnd hevði fingið til uppgávu at velja besta postaran. Valið fall á postaran um eina kanning av víriki í Føroyum, sum Heini Harryson og Jákup Midjord lækna á Landssjúkrahúsinum eru farnir undir í samstarvi við norskar lækna.

Seinni um dagin helt kendi professarin Bobby Zachariae fyrilestur í Veitsluhøllini um lívsgóðsku og kroniska sjúku.